

HUIHUINGA II., O TE PAREMETE.—1891.

NIU TIRENI.

RIPOATA A NGA KOMIHANA

I WHAKATURIA HEI WHIRIWHIRI I NGA PUTAKE E PA ANA KI NGA TURE WHENUA MAORI.

TE KOMIHANA.

Ki te iwi katoa, ki a WIREMU RII RIHI o Akarana, Koroni o Niu Tireni, mema o te Paremete; ki a TIMI KARA, o Khipane i taua Koroni ano, mema o te Paremete; ki a TAMATI MAKE o Poneke, i taua Koroni ano: Tena koutou.

NOFEMEA e hiahiatia ana kia tukuna mai etahi kupu tohutohu whakamarama ki te Runanga Nui o Niu Tireni mo runga mo nga ture e pa ana ki nga hoko me nga tukunga o nga whaipanga ki nga whenua Maori, me etahi atu take ka whakahuatia atu i roto nei, e tika ana kia whakaputaina he Komihana whakahau kia whiriwhiria nga putake ka whakahuatia atu nei:

Na kia mohio mai, ko ahau ko Wiremu Hiria Onero, Kawana o tenei Koroni o Niu Tireni, e whakatu ana i a koutou i a

WIREMU RII RIHI,
TIMI KARA,
TAMATI MAKE,

i runga i taku whakapono he tangata matauranga he tangata tika koutou, i runga hoki i te whakaae a te Kawanatanga o tenei Koroni, kia tu koutou, hei Komihana whiriwhiri hei tohutohu mai mo runga nga putake e whai ake nei.

1. Te mahinga o nga ture whakahaere i te tukunga me te hokonga o nga paanga o nga Maori ki nga whenua i roto i te koroni nei.
2. Te ahua o te Kooti Whenua Maori e tu mai nei, me ona huarahi whakahaerenga mahi, me ona tikanga, e mohiotia ai nga mahinga o nga ture e mana mai nei, me te tohutohu mai me pewhea te whakarereketanga e mana ai e marama ai hoki nga mahinga a taua Kooti, mehemea ranei me mahi hou ano he tikanga.
3. Ko ewhea tu keehi nga mea i tino kitea ai nga raruraru o tenei tu ahua tikanga whakahaere i nga hoko me nga tukunga i nga paanga ki nga whenua Maori, i nga whakahaerenga ranei kaore nei i tino tika i runga i nga huarahi o nga ture e mana mai nei, i puta ai etahi pukapuka whaitaketanga mo etahi whenua, i mahia tikatia nei aua hoko i te mea kua whiriwhiria kua whakataua e te Kooti Whenua Maori nga take, me te whakaatu mai i nga raruraru pera e mau tonu nei, me to tohutohu mai i te huarahi e taea ai te whakatikatika aua mea. Engari hoki kua nga Komihana e ahei ki te whiriwhiri i tetahi keehi pera mehemea kaore e whakaaetia ana e nga hunga e pa ana ki taua mahi, kua hoki nga Komihana e whiriwhiri i tetahi take pera mehemea e pa atu ana aua take ki tetahi whakawa e whakahaerea ana i roto i tetahi Kooti, tetahi atu hunga ranei e whaimana ana ki te whiriwhiri i taua tu putake.
4. Te tikanga pai e marama ana hei huarahi tukunga hokonga ranei mo nga Maori whaitake i o ratou paanga, me nga huarahi me nga tikanga e pai ana hei haerenga mo aua mahi.
5. Me te whiriwhiri i era atu mea me era atu tikanga e taea ai te ata whiriwhiri aua putake katoa.

Na kia taea paitia ai e koutou taua mahi e whakamana ana koutou kia ahei ki te whiriwhiri i aua tikanga i ona wahi o Aotearoa e pai ai koutou; ki te karanga hoki i a koutou tangata e mahara ai koutou he tangata mohio ki aua take e whaitikanga ana kia pataia, a me ahei koutou ki te whakahau kia oaitia aua kaikorero i runga ra i nga huarahi o te ture. Ka ahei hoki koutou ki te karanga kia mauria mai ki a koutou nga pukapuka, tiiti, rarangi moni, mapi ranei e maharatia ana e koutou he mea tika kia kite koutou. A me tuku mai e koutou ta koutou ripoata ki au i roto i nga marama e rua timata atu i te ra i tuhia atu ai teni Komihana, ka whakaatu mai i a koutou whakaaro mo runga mo aua putake e whiriwhiria ana e koutou, ka tohutohu mai i nga mea e mahara ana koutou he mea tika kia mahia. Ka mana tonu tenei Komihana ahakoa kaore e haere tonu ana te mahi, ahakoa hoki kaore e hikitia ana i ia wahi ki ia wahi ke atu. Ko nga mana e tukuna atu nei ki a koutou ka tika noatu ka mana ano hoki mehemea tokorua tonu ano korua e noho tahi ana e whakahaere ana i aua mana.

Koia nei te tohu kua tuhia e au e Wiremu Hiria Onero, Kawana o te Koroni o Niu Tireni, toku ingoa kua whakahaua e au kia whakaputaina tenei whakamananga i raro i te hiiri o taua Koroni, i Poneke i tenei te tahi tekau ma tahi o nga ra o Pepuere, tau tahi mano waru rau iwa tekau ma tahi.

He mea Whakaputa i te Kaunihera o te Kawana,—

ARIKI WIRIHI,
Karaka ki te Kaunihera a te Kawana.

RIPOATA.

Ki a WIREMU HIRIA ONERO, Kawana o te Koroni o Niu Tireni.

E TE KAWANA,—

I runga i te mana i runga hoki i te tikanga o nga kupu tohutohu mai o roto o te Komihana i tukuna mai nei e koe e te Kawana, kua whiriwhiria e matou nga take i whakaritea mai ra, a tenei te tukuna atu nei ta matou ripoata mo runga mo aua putake:—

I runga i ta matou whakahaerenga i ta matou mahi i haere matou ki te nuinga o nga waahi katoa o Aotearoa. I tu ta matou Komihana ki Kihipane, Akarana, Kemureti, Kawakawa, Waimate ki Raro, Te Ahuahu, Whangarei, Otorohanga, Nuparemete (Ngamotu), Parihaka, Te Hawera, Whanganui, Pamutana Nota (Ki Raro), Tenewaka, Waipawa, Nepia, Kereitaone, Otaki, me Poneke.

Kua patapataia e matou etahi tangata tokomaha, Pakeha Maori hoki i maharatia e matou era e kaha ki te tuku mai i etahi kupu whaitikanga. I tae mai ano nga Rangatira Maori i te aroaro o o ratou iwi, a i korero nui mai mo runga mo nga take e whiriwhiria ana. Kua whaki katoa mai nga kaikorero nga iwi tonu ano ranei o enei iwi, ara, a Ngapuhi, Ngatipaoa, Waikato, Ngatirerangi, Te Arawa, Te Urewera, Ngatituwharetoa, Ngatimaniapoto, Ngatiporou, Rongowhakaata, Ngatitama, Ngatiruanui, Ngarauru, Ngatihau, Ngatiraukawa, Ngatiapa, Muaupoko, Rangitane, Ngatitao, kua whakaatu mai ratou katoa i a ratou hiahia, me o ratou whakaaro mo runga mo nga ture whenua Maori me nga Kooti Whenua Maori. Tenei te tukuna tahitia atu nei te mapi o Aotearoa me te whakaatu tahi atu o te ara i haere ai matou me nga kainga i tae ai matou, me nga rohe tawhito o nga whenua o nga iwi, me te kape o te Tiriti o Waitangi, me nga tekiona 71, 72, o "Te Ture Whakamauna o Te Koroni, 1852" (15 me 16 Vict., c. 72) e pa ana ki nga whenua Maori me nga whakahaere o nga Maori i a ratou ake ano.

I mihi nui mai te iwi ki a matou i nga wahi katoa i tae ai matou. I korero pai mai nga iwi me ta ratou whakahonore atu ki te Kawana mo tona tukunga atu i te Komihana kia kite i a ratou kia patai atu hoki i o ratou nei hiahia. I runga i tenei huarahi hou ka mahara ratou tera pea e puta mai he pai, ko a ratou whaikorero hoki i haere i runga i ta ratou mahara e tino hiahia ana te Kawanatanga ki te whiriwhiri i nga tikanga o nga auwetanga o te iwi, kia kitea ai he huarahi hei whakaora i o ratou mate.

Ko nga Pakeha e whaitikanga e whaimatauranga ana mo runga mo nga whakahaere i nga whenua Maori, me etahi ano o nga tino roia kua whaki katoa mai i a ratou korero kua awahina mai hoki i ta matou mahi.

Kua whiriwhiria e matou nga tikanga katoa i taea ai e matou i runga i to matou whakaaro he tino putake taimaha rawa enei i tukuna mai nei hei mahi ma matou, no reira matou i ata patai ai ki nga hunga whai matauranga mo runga mo aua take. Kua ata tirohia hoki e matou nga pukapuka katoa o te Paremete. E mohio ana ano matou kihai i tino tae rawa ta matou mahi ki tona tikanga rawatanga, me te maha o nga mahara rereke a te tangata mo runga mo aua putake, otira e tukuna atu ana e matou tenei ta matou mahi ki a koe e te Kawana i runga ra i to matou hiahia kia kitea etahi mea o roto e puta atu ai pea he maramatanga ki te Paremete o tenei Koroni.

NGA PATAI E RU.

E te Kawana, i roto i to Komihana e rima rawa nga patai i tukuna mai e koe ki a matou, engari hoki e mea ana matou me whakapoto kia rua ano patai, ara:—

1. He aha nga putake mai, he pewhea hoki te ahua, me te maha o nga wahi he (a) o nga ture whenua Maori, (b) i runga i nga hoko, me (c) Te Kooti Whenua Maori?

2. He aha te haurahi pai hei whakahaerenga mo nga whenua Maori a muri ake nei, e puta ai te pai ki nga Maori me nga Pakeha e taea ai te whakanohonoho te whenua?

I runga i te whiriwhiringa i enei take me ata titiro ki nga huarahi e hokona ana nga whenua Maori, me titiro hoki ki nga ture whakahaere tikanga whakatau i nga take whenua Maori, me nga ture whakahaere i nga tikanga hoko o nga whenua kua whakataua nga take. Me tuhi e matou nga mahinga o aua take mai o mua me nga kupu whakahoki mai me nga whaikorero a te hunga i korero mai ki a matou, ma era katoa e whakamarama atu te tikanga.

NGA HUARAHI HOKO O MUA.

I roto i nga ra o mua, ara o mua atu o muri mai hoki o te Tiriti o Waitangi, i hokona nga whenua Maori e nga tangata noaiho me te Kawanatanga hoki i runga i nga ara mama e kitea ana e te katoa. I aua wa e korerotia ana te hoko ki te tino rangatira o te iwi me etahi atu rangatira hoki; korerotia ana nga rohe o te whenua, whakaritea ana te utu, whakaritea ana te ra e whakaotia ai taua hoko i te aroaro o te iwi. Ka kawea atu ai nga moni i te aroaro o te iwi me nga rangatira, whaona ai ki etahi peeke hoatu ai ki te tino rangatira a mana e tuha ki nga rangatira, a ma ratou e tuha haere ano ki nga hapu me nga kahui whanau. I etahi wa i hokona peratia etahi whenua rahi ke noatu a hoatu ana nga moni katoa e te rangatira ma te iwi, kaore i pupuru i etahi toenga mana, a i te paunga o te moni te tuhatu tango ai te rangatira i te peeke ka hura ai ko runga ki raro ruru ai kia kite mai ai te iwi kua kore he moni i toe. E ki ana hoki a te Penetone Tumuaki o nga Kawakawa o mua, "i aua wa he tino rangatira nga rangatira Maori."

Kaore hoki aua tu hoko i tautohetia. I puta ake ano pea he raruraru i runga i te whakatako-toranga i nga rohe, engari ko te hoko i mahia peratia i te aroaro o te iwi i tuturu tonu. Engari tera ano tetahi putake raruraru e puta ake ana i mua i te tuunga o te Kooti Whenua Maori—tera ano hoki e tautohetia te whenua e nga iwi e rua, e nga hapu e rua ranei o te iwi kotahi. Kaore hoki tetahi o aua hapu e tautohe ana e mahara he hoko tika tera a tetahi atu hunga. Engari i runga i te putanga o te kupu a tetahi o aua hunga tautohe he mea na rautou te whenua, me te tauritanga ki te hoko, katahi hoki ka tino pakeke rawa era atu hunga me ta ratou tautohe ki te whenua. Na i runga i aua tu huarahi e puta tonu ake ana he raruraru i waenganui i nga Pakeha noho tuatahi ikonei me nga iwi Maori o etahi takiwa o te koroni. I nga whawhai katoa o Niu Tirenini nei no runga mai ano o te whenua te putake mai o te taupatu. Ko te kohurutanga i Wairau, me te whawhai a Hone Heke i raro, me nga whawhai o Waitara me Waikato o roto o nga tau kotahi tekau, mai o te tau 1860, ki te tau 1870, he tautohe whenua ano te putake mai o aua raruraru, me te whawhai a Hone Heke i Kororaraka me te tuaanga i te pou kara, he mea no ratou kei waiho tera hei take tangohanga mo nga whenua o nga Maori.

Tera ano etahi hoko nui i mahia i runga i aua tu huarahi e kite ai te iwi katoa i mua atu i te tau 1865. Ko te nuinga o te Waipounamu me etahi takiwa nui o Aotearoa i hokona e te Kawana-tanga. Takitahi nei o aua hoko i tautohetia, e hara hoki i te mea ko te hoko i whakahengia engari ko te whaitaketanga ki te whenua o te iwi nana i hoko te mea i tautohetia.

ME MATUA WHIRIWHIRI TE WHAITAKETANGA O TE IWI I MUA O TE HOKO.

I muri iho o te timatanga o te whawhai i Waitara i te tau 1859, ka kitea he mea tika kia whakaturia he hunga whaimana hei whakatau i nga take whenua e tautohetia ana, kia mohiotia ai ko wai te hunga whaitake i mua atu ano o te hokonga o te rihihanga ranei o te whenua.

No te tau 1862 i whakamana ai te Ture tuatahi. I runga i taua Ture i whakakorea atu e te Kawanatanga tona mana i tukuna ra e te Tiriti o Waitangi me "Te Ture Whakamana i te Koroni, 1852," i mea ra era ma te Karauna anake e hoko nga whenua Maori. Na i taua wa i te tau 1862 i tukuna atu te mana ki te katoa kia ahei ki te hoko i nga whenua Maori kua whakataua ra nga take e te Kooti Whenua Maori, me te whakarite atu i nga huarahi hei haerenga mo aua hoko. Otira kihai i mahia nuitia nga hoko whenua i raro i "Te Ture Whenua Maori, 1862." Ko "Te Ture Whenua Maori, 1865," ke te ture i tino mahia nuitia ai ona tikanga.

TURE O TE TAU 1865.

I whakaturia te Kooti e huaina nei ko te Kooti Whenua Maori hei whiriwhiri i nga whaitake-tanga ki nga whenua Maori. Kei te ora tonu nei nga Kaiwhakawa tokotoru o te timatanga rawa mai, a i whakina nuitia mai e ratou a ratou nei mahara ki nga Komihana. E tino whakanui atu ana nga Komihana ki a te Penetone te Tumuaki tuatahi me Hoani Rokena raua ko Hemi Make nga Kaiwhakawa tuatahi o te Kooti mo to ratou awhina mai i a matou i runga i ta matou mahi, mo ta ratou whaki mai i a ratou mahara me a ratou mea katoa i mohio ai mo runga mo aua mahi, me ta ratou tohutohu tikanga mai ki a matou.

I raro i nga tikanga o taua Ture, i meingatia kia whakaputaina he tiwhikete whaitaketanga ki te hunga i kitea to ratou tika ki te whenua, me ona huarahi ano e puta ai he Karauna karaati hei whakamana i taua tiwhikete.

I runga i aua tu whakawakanga take whenua, i taea ano te whakatau i te whenua ki runga ki te ingoa o te iwi nui tonu, ki te mea ranei kaore i tokomaha atu i te tahi tekau te hunga whaitake, i taea ano te whakahua rawa i o ratou ingoa ki te tiwhikete, me te kore whakahua i to ratou iwi.

Ko nga whenua Maori katoa i purutia i runga i te mana whaitaketanga o te iwi. He mea tika ra ia mehemea i whakaputaina nga tiwhikete i runga i te ingoa o te iwi o te hapu ranei, me i mahia hoki tetahi tikanga mama hei tukunga mo te whenua i te aroaro o te katoa, ahua pera ano me tera o mua ra, pera ano hoki me nga ritenga whakahaere tikanga pera o era atu iwi o namata mai ano. Mehemea i pera kua kore ano e puta mai nga raruraru me nga mate me nga tautohetohe i raruraru ai nga take whenua.

Takitahi nei nga whenua i whakataua i runga i te ingoa o te iwi; a kaore hoki i whakaritea he tikanga e tau ai ma te katoa ma te iwi tonu ano ranei e whakahaere.

No muri mai ka timata atu tetahi atu ritenga rereke. I meingatia e te ture kia kaua e tokomaha atu i te kotahi tekau nga tangata mo roto i te tiwhikete. Katahi ka kore e whakaputaina e te Kooti Whenua Maori he tiwhikete ki te iwi, engari i whakahuatia nga ingoa o nga tangata kotahi tekau, waiho ana ma te iwi e whiriwhiri mai nga ingoa kia tekau kia iti iho ranei.

Na runga i tenei huarahi i tau ai nga whenua a nga iwi me nga hapu me te hunga tokomaha ki te hunga kotahi tekau iti iho ranei i runga i te mana o te tiwhikete o te Kooti, a whakatuturutia ana e te Karauna karaati. I maharatia ko taua hunga kotahi tekau he kaitiaki mo te katoa. I pera ano hoki te panui atu a nga Kaiwhakawa ki nga Maori i roto i te Kooti. E mohiotia ana ano koia ra te tikanga. I whakahuatia pohehetia i roto i te tiwhikete ko ratou te hunga whaitake ki te whenua i runga i nga tikanga Maori, a na te Karauna karaati i tino whakatuturu ki a ratou ake te whenua, kaore hoki i ki he kaitiaki ratou. Na tenei huarahi i tau ai ki te hunga e rua rau e rima tekau nga whenua e 569,220 eka o uta atu o te Taone o Nepia, he tino whenua hoki era e nohoia ana e nga Maori tokomaha noatu tae atu pea ki te wha mano, kaore hoki i whakahuatia he kupu tohutohu atu he whenua tera me tiaki e taua hunga mo te nuinga ano o te iwi. Kei te ripoata o te Komihana mo Haki Pei 1873, aua kupu katoa. I runga i taua tirohanga pohehetanga o te ture i riro he ai nga whenua o te iwi, i takahia hoki nga tikanga o taua ture tae atu hoki ki nga tikanga o te Tiriti o Waitangi.

Kaore ano hoki kia waiho taua mahi a te Kooti Whenua Maori hei take whakawa. E kore hoki e taea te whakapono tera e whakaae nga Kooti okonei te Kaunihera whakawa take a te Kuini ranei kia takahia nga tikanga o te Tiriti o Waitangi me "Te Ture Kooti Whenua Maori, 1865." E mahara ana maua he mea tika kia mahia he ture hei whakamana i aua take kei puta ake he tautohetohe a muri ake nei.

Na i te taunga ano o nga take ki aua tangata ra, timata tonu atu te mahi a nga Pakeha ki te hoko ki te rihi me te mokete hoki i aua whenua. He nui ke nga wahi o etahi takiwa i riro penei i nga Pakeha; a he tini nga Maori i kite atu i o ratou whenua e riro haere ana ki nga tangata ke me to ratou kore whakaae atu ki te tukunga peratanga o a ratou whenua. Na i runga i te nuinga o aua tu tuku e kainga ana nga moni e te hunga kotahi tekau, me te kore whakaaro atu ki te iwi no ratou te whenua, i tika nei kia tu te kotahi tekau hei kaitiaki mo ratou. He maha nga raruraru i tupu ake i runga i enei tu tikanga.

"TE TURE WHENUA MAORI, 1867."

I mahia e te Paremete "Te Ture Whenua Maori, 1867," hei whakatikatika i aua raruraru.

I runga i te mana o te tekiona 17 o taua Ture e taea ana ano te tuku tiwhikete ki te kotahi tekau o nga tangata whaitake, engari hoki i mea kia rehitatia e te Kooti nga ingoa o nga tangata katoa e whaitake tahi ana ki te whenua, me tuhi hoki o ratou ingoa ki tua o te tiwhikete. Na i mea

ano hoki taua tekiona 17, ko te whenua o roto o te tiwhikete pera me kua e taea te hoko te mokete ranei kia oti ra ano te wawahi nga paanga whaitaketanga; engari me taea ano te rihi e te hunga kotahi tekau ra mo nga tau e rua tekau ma tahi engari kua e roa atu.

He nui nga whenua i mahia i raro i nga tikanga o te Ture o te tau 1867, i riihitia e te hunga kotahi tekau; engari hoki ko nga moni o te nuinga o aua tu reti i kainga ano e taua hunga kotahi tekau, pera ano me te kainga o nga moni hoko e te kotahi tekau i raro i nga tikanga o te Ture o te tau 1865. Otira ko te pai o tenei Ture ko te arainga i te tino hokonga o nga whenua a te hunga i whaitake ra ano ki aua whenua.

TURE O TE TAU 1873.

I te tau 1873 i tahuri ano te Paremete ki te mahi tikanga. Kua kitea hoki ko te haere tonu te mahi muru me te tahae i nga moni o te iwi me ka waiho tonu ma nga rangatira e whakahaere nga hoko o nga whenua o te iwi me te kore mohio atu o te iwi no ratou ra te whenua kei te hokona kei te ahatia ranei. No te Ture Whenua Maori o te tau 1873 katahi ka tino tuturu nga take paanga o ia tangata o ia tangata. I te Ture o te tau 1865 i whakahuatia ko te ingoa nui o te iwi, no tenei katahi ka whakaingotia rawatia nga tangata katoa e whaipaanga ana. Ko ia tangata wahine tamaiti ranei i whakahuatia tona whaitaketanga ki te whenua. Ki ta te Pakeha tikanga ko te matua ko to mua ranei o te whanau kotahi ko ia te tangata tika ki te whenua. Ko tenei tu tikanga i toia rawatia a tae rawa atu ki nga tamariki kaore ano ra kia whanau noa whakaurua ana ratou ki te whenua. Ko nga ingoa mo aua tamariki kaore ano ra kia whanau noa i tapaa ki te ingoa taane wahine hoki. I runga i nga korero a nga Pakeha me nga Maori ano hoki, kaore tenei tu tikanga i nga iwi Maori, ara te whaitaketanga motuhake o te tangata kotahi ki te whenua.

Takitahi nei nga whaipaanga pera i taea te whakahua mai. Na ko era he mea hoatu ma tetahi rangatira mo tetahi mahi nui i mahia e ia ake, hei utu ranei mo tetahi mahi kino i pa ki a ia ake. Na ko aua tu whaitaketanga pera kihai i roa kua riro ma tana whanau ma ona uri ranei a tau iho ki tona hapu i muri i a ia. Na te Ture o te tau 1873 i whakarereke nga tiwhikete i whakaputaina i raro i nga ture o mua atu a tapaina ketia ana he whakamaharatanga take. Na i roto i aua whakamaharatanga take i whakahuatia katoatia nga ingoa o nga tangata me nga wahine me nga tamariki o te iwi katoa o te hapu ranei i whaitake ki taua whenua. Na i runga i taua huarahi kihai i mohiotia te paanga o ia tangata wahine tamaiti ranei, no reira ka meingatia kia kua e mana te kirimene, rihi, hoko, mokete ranei mehemea kaore i hainatia e nga tangata katoa i whakahuatia ra o ratou ingoa i roto i te whakamaharatanga take, me nga tikanga ano o te ture whakarite i ona huarahi hei mahinga me ona kaititiro me ona ritenga katoa. Na taua ture i timata taua tikanga hou ara te whaitaketanga motuhake o ia tangata ake, kaore nei i pera i mua atu, a na taua tikanga i puta ake ai nga raruraru i runga i nga hoko ki nga Pakeha, na tera ano hoki i taimaha ai nga mahi whakanohonoho i Aotearoa.

I runga i nga whaikorero a te hunga i kite haere i nga mahinga o nga Ture whenua Maori o te timatanga mai koia tonu ko taua tikanga ra te take i puta mai ai nga raruraru katoa.

Na te tohe tonu ki te whakatahi motuhake i nga whaitaketanga whenua i raruraru ai, ko tona tikanga ke hoki he whaitaketanga no te iwi.

TE TURE O TE TAU 1873: ONA TIKANGA.

I te wa e mahia ana e te Paremete "Te Ture Whenua Maori, 1873," i watea noatu ratou ki te ata tiroiro i nga ture i whaimana mai o mua. Kua tae atu hoki ki a ratou nga kupu whakaatu atu a nga tangata whaimatauranga mo runga mo aua tikanga. I te tuunga tuaruatanga o te Kawanatanga o ta Hori Kerei i whakaritea e ia te tikanga runanga, na i runga i taua tu huarahi i retia nga whenua e nga Komiti i te mea kua matua whakaaetia e te iwi i roto i to ratou runanga nui. No te tau 1868 ka puta te whakatahi a Te Penetana Tumuaki na taua whakataunga i tino whakamarama te kore tikanga o te take whaipaanga motuhake o ia tangata ake ki nga whenua Maori. I runga i te whakataunga o te whakawa mo Kaitorete i penei tana whakapuaki i aua tikanga: "E kore te Kooti e ahei ki te whakaponu atu ki te tika o te take motuhaki o ia tangata ki te whenua Maori. I mua atu o te taenga mai o te Kawanatanga o Ingarani ki konei, na te kaha ano o te iwi nui i mau ai te mana o te iwi ki te whenua, a na te iwi tonu ano te whenua. I mea ano te Kawanatanga o mua e hara ia tera i te tikanga, i te wa ano ra o te tautohetohe mo Waitara, whakahe katoa nga Maori ki taua tikanga a te Kawanatanga, a timata atu ko te whawhai roa i pau nui ai nga moni o te koroni. E kore e taea te whakaae atu inaianei kia whakara e Heremaia taua tikanga hei painga mona ake i te mea kua tino whakahengia nei e nga iwi Maori. Ko te tangata e tau ana ki a ia te painga, me tau ano hoki ki a ia nga taimahatanga, a penei ano hoki nga tikanga Maori, ko te tangata Maori me haere ano i nga tikanga e pa ana ki tona iwi." Koia ra te whakataunga a kaore ano kia taea te whakahe.

I te tau 1872 i whakamana "Te Ture Komihana Whiriwhiri i nga Hoko Maori o Haki Pei (Nepia)," tu ana ko Tiata Retimana ko te Maningi me Wi Hikairo raua ko Meiha Te Wheoro hei Komihana. I timata te mahi a taua Komihana i te 3 o nga ra o Pepuere, 1873. Ko ta ratou ripoata no te 31 o Hurae, 1873. Kaore i rite katoa o ratou whakaaro mo runga mo taua whakataunga. Kaore a Tiata Retimana raua ko Te Maningi i whakaae ki ta nga mema Maori whakaaro mo runga mo nga tahae i kiia ra he tahae, engari i whaikupu ia mo runga mo aua tu hoko a nga tangata motuhake i nga whenua. I ki ia kaore rawa i te tika aua tu hoko a te Pakeha me ia Maori motuhake. I mea ia ko nga whenua e tukuna ana ki nga Pakeha me waiho ma te Karauna e tuku i runga i te mana o te karaati. I mea ia, "He mea pai ma nga rangatira Maori: (1.) E haina te pukapuka tuku whenua a te iwi ki te Karauna a ma te Karauna e karaati atu te whenua. Me haere ia i runga i te tiwhikete i whakaputaina e te Kooti. (2.) Ma tera e whaimana ai te tuku a nga rangatira i nga whenua o te iwi, pera ano me a ratou tukunga o mua atu. (3.) I tino whakahe taua Tiata i nga ture e whaimana ana i taua wa mo runga mo nga hoko a ia tangata ake i nga whenua a te iwi nui. (4.) I mea ia me tu he kaitiaki mo ia poraka mo ia poraka. (5.) I mea hoki ia ko te mea tika me matua whakarite nga rohe o nga whenua o te iwi nui o ia hapu ranei e nga Maori ano me tetahi apiha o

te Kawanatanga hei hoa mo ratou, i mua atu o te tukunga mai ki te Kooti kia whakawhaka. I mea hoki ia kia puta mai ano he aheitanga ki te Kooti kia tika ai tona rapunga i nga take e whakawakia ana i tona aroaro. Kaore hoki e tika kia waiho ma te Kooti e whakatau nga take e tika nei kia whiriwhiria i runga tonu ano i te whenua. Ko taua tu mahi e hara i te mea ma te Kooti e mahi, engari ka tika noatu ma tetahi apiha o te Tari Maori e ata whakaturia ana e te Kawana mo runga mo taua mahi. A i runga i ia tono kia puta he tiwhikete whaitaketanga, tono riiwhi tangata mate ranei, me tuku atu ki te Kooti te ripoata a taua apiha. A ko taua ripoata me watea kia tirohia e te hunga e whaitikanga ana, a ma te Kooti e whakamana, e whakahahe, e whakahoki atu ano ranei ki taua apiha i runga i ta te Kooti i mahara ai he mea tika. Engari ko tona tikanga ia me kaua e mana he whakawa mehemea kaore ano kia puta atu he ripoata pera. Tenei ano hoki tetahi ritenga e tika ai kia tu he hunga ke atu hei hoa awhina mo etahi o nga mahi o te Kooti. Ko nga mahi roherohenga o nga whaipaaanga ki nga whenua Maori e kore e tika ma te Kooti e mahi notemea hoki ko aua tu mahi ma te tono ano a tetahi tangata whaitake katahi ano ka ahei te Kooti ki te mahi. I whakahua kupu ano a Wi Hikairo mo nga hoko mea ana ia he pai ke me panui nga hoko whenua Maori me whakaae hoki e te iwi.

No te 31 Hurae, 1873, ka tukuna atu te ripoata a Te Retimana Kaiwhakawa me ta Hikairo. No muri tata tonu iho ka tukuna atu ki te Paremete. Na i taua wa e mahia ana "Te Ture Whenua Maori, 1873," i roto i te Paremete. I roto i te 71 o nga tekiona o te Ture Whakamana i te Koroni i meatia me mana tonu ano nga tikanga Maori i roto i a ratou ake ano. Kua puta ke te kupu a Ta Hori Kerei mo nga hoko, a ki ana ai kihai i tika kia ahei nga tangata takitahi ki te hoko i nga whenua o te iwi nui, ki ana ia ko te huarahi tika mo te iwi Maori me mahi i roto i nga runanga; na ahakoa aua kupu ana i mahia e te Paremete te Ture Whenua Maori i Hepetema o te tau 1873, whakamana ana te tikanga whaipaaanga motuhake o ia tangata o ia tangata, haere ana i runga i te huarahi i kiia ra e te Penetana kaore i tika, i whakahengia ra hoki e Ta Hori Kerei raua ko Te Retimana Kaiwhakawa. Tera pea i mea ano te Paremete ma te iwi ano e whakahaere nga mahi, otira na te hangai o nga kupu o taua ture i tino mohiotia ai ma ia tangata ake e mahi te pukapuka hoko o ia whenua o ia whenua.

Kihai rawa i marama nga kupu o roto o taua Ture i mahia ra e te Makarini, kaore hoki i marama te whakahaerenga o nga tikanga o taua Ture. Na te Kanene i mahi taua Pire i runga i nga tohutohu a te Makarini, a e ki ana ia kaore rawa a te Makarini i mea kia hokona motuhaketia nga whaipaaanga o ia tangata i roto i nga whenua a te tokomaha, engari ano nga whenua e purutia motuhaketia ana e ai tangata ake i runga i tona ingoa anake. I mohio ano ia tera e raruraru nga hoko a te iwi nui, engari i mahara ia tera e marama nga hoko o nga whenua kua tau ki nga hapu me nga kawai whanau. Ko tana i hiahia ai kia rohea nga whenua o nga iwi nui tonu kia tau ai ki nga hapu me nga kawai whanau o ratou nei whenua, a mo a muri atu o tera te taea ai te roherohe ki ia tangata ki ia tangata. I whakaurua ano e ia ki roto ki taua Ture etahi o nga kupu tohutohu mai a Te Retimana Kaiwhakawa. I whakaritea ano i roto i ona tikanga kia mahia nga rohe Takiwa; kia whakaturia hoki he Apiha Takiwa hei whiriwhiri i nga rohe o nga iwi me nga hapu, a ko nga rangatira Maori hei hoa mo ratou, a ma ratou e tuku atu a ratou kupu whakaatu ki te Kooti Whenua Maori. Ko tetahi mahi hoki ma te Kooti he whakarite rahui kia kaua e iti iho i te 50 eka mo ia tangata mo ia wahine mo ia tamaiti, a me here tuturu aua rahui. I mea hoki ia kia tuhia tetahi tino pukapuka whakaatu i nga whenua a nga Maori i te wa e ora ana ano nga rangatira kaumatua mohio ki nga take tupuna mai o nga whenua katoa.

Kihai i mana enei whakaritenga. Ko nga kupu wehewehe mo nga whenua Maori o roto o taua Ture nga mea i kaha ke atu, a kaore i taea te whakatupato haere. Kaore hoki te Paremete me te Kawanatanga i mahara atu ki aua tikanga o roto o taua Ture, a kaore hoki i maharatia e te Kooti. Kaore hoki i whakaturia he Apiha Takiwa; kaore i mahia aua ripoata; kaore hoki i mahia taua Pukapuka rarangi whenua i runga i nga korero a nga kaumatua e mate haere atu ra; kaore hoki i rohea atu nga paanga o nga hapu o ia iwi i mua atu o nga hokonga whenua: ko te hoko tonu i nga whenua Maori te mea i tino kaha, ko etahi tikanga atu kaore rawa i whaiwhakaarotia. I pohehe te titiro a te Kooti Whenua Maori i nga tikanga o te Ture tuatahi o te tau 1865, waihoki me tenei waiho ana e ratou kia kore mana noaiho nga tikanga i whakaritea e te Makarini, a haere tonu tana mahi i runga i te ritenga whakamana haere i te tikanga hoko a ia tangata ake i nga whenua a te iwi nui tonu. Kihai hoki a te Makarini i mahara tera e tupu haere he raruraru, a kaore hoki i hiahia kia pera ona tikanga.

I runga i te mahinga i taua tu tikanga kua whakahengia noatia atu ra e nga tangata whaimatauranga, ko tona mutunga mai ano he raruraru. Na, ko nga mahi tini a te Paremete mai ano o te Ture o te tau 1873, i haere katoa ki te whakamana i nga paanga motuhake o ia tangata o ia tangata ki nga whenua o te iwi nui tonu, kihai nei i pera ta te Maori tikanga o mua—Ko te Ture Whakahaere Whenua Maori o te tau 1886, anake te Ture i rereke ona tikanga.

Ko te mahi tuatahi a te Kawanatanga i tahuri ai ki te whakarite kia motuhake nga paanga o ia tangata ki nga whenua o te iwi nui, ko tera i whakahuatia mai ra e te Penetone, a ko tona mutunga mai he whawhai roa i mate nui ai he tangata. Na ko te mutunga mai o to muri mahinga nei, he raruraru, he mate, he whakawa. E ki ana hoki nga kaikorero "he tino raruraru he rawa atu."

NGA HE I PUTA MAI I RUNGA I A TATOU TURE WHENUA MAORI.

Ka rima te kau nga tau o te timatanga mai o te kino o nga Ture Whenua Maori me nga Kooti Whenua Maori me te mau haere o te kino ki te kino rawa atu. I whakarerea nga tikanga hoko tawhito a nga iwi nui tonu. A whakaherea ana nga hoko i runga i nga huarahi ngaro, me nga tikanga hoko huna, a i runga i aua tu hoko whakaritea ana te mana o te tamaiti taurekareka ki te mana o tetahi o nga rangatira nunui o nga rangatira toa o te iwi a puare ana he huarahi e taea atu ai nga take ki nga whenua ra runga i te utu nohinohi noa iho. Heoi na he hokonga a etahi i a ratou hea ka noho ko te Pakeha a panaia ake nga Maori. He mea ano e tika ana nga tango a nga Pakeha he mea ano kahore i tika.

I tau tetahi mate nui ki runga i nga Maori i te rironga mai o ratou whenua i runga i taua Ture. I riro mai hoki aua whenua i te hunga kaha kore I rite nga tangata e mau ana o ratou ingoa i roto i te tiwhikete take ki tetahi kahui hipi kahore nei o ratou hepara kai arahi ranei a no to ratou kuaretanga hohoro tonu te poto o o ratou whenua i tika nei kia neke ake nga utu a meinga ana nga whenua i whakarerea iho e o ratou tupuna hei kainga hei ngakinga ma ratou he taonga e taea ana te hoko, a kore iho to ratou kaha i te wehewehe ke o nga whakaaro. A hinga ana te mana o nga rangatira. I karapotia ratou e nga whakawai a te tangata. A i runga i te nui o te hiahia o te tangata ki te moni hei hoko kakahu hei hoko kai hei hoko rama ka hohoro tonu to ratou powhiri i nga Pakeha e haere mai ana ki te hoko a tere tonu te tuku a aua Pakeha i te moni me te waipiro ki nga Maori. A he mea ano kihai i tau te pai ki te katoa i runga i te arai o te whakanohonoho tangata ki runga i te whenua, he maha hoki nga whenua nunui i riro i nga Pakeha whai moni i runga i aua riihi me aua hoko. Na to ratou whiwhi ano hoki i te moni i taea ai te utu nga Kaiwhakahaere Maori me nga kaiwhakamaori me nga roia a i ahei ai te rui haere i te moni ki runga i nga whenua Maori. A ahakoa te poka o enei tikanga i nga whakaaro o te tokomaha he mea ano e takahia ana te ture i runga i aua mahi. E hara ia i te mea no nga tangata na ratou nga moni i utua ki runga i aua whenua te he o nga whakahaerenga katoa. Kahore, erangi he mea ano kahore ratou e mohio ki te ahua o nga tangata e whakahaere nei i nga tikanga ma ratou. Heoi hoki ta ratou i hiahia ai kia riro i a ratou te hoko i nga whenua momona a nga Maori. A tukua atu ana ma a ratou kaiwhakahaere te hoko te riihi ranei a he mea ano e mahia hiangatia te whakaoti i nga take ki nga whenua kia riro ai i te Pakeha. Erangi i puta mai aua mahi katoa i runga i nga tikanga i whakamana e te Paremete. Tena atu ano hoki etahi he i puta mai i runga i nga Ture i hanga erangi kahore e taea te kimi i etahi kino hei rite ki enei kua puta nei i Niu Tireni i runga i te pohehe o te hanga o aua Ture. Kahore rawa hoki tetahi hikipene i toe ki nga Maori i runga i nga miriona eka kua hokona e ratou. A meake nei te pau ai te toenga o nga whenua e toe ana kia ratou. Kia torutoru ake nei nga tau e mahi ana te Kooti Whenua Maori i raro i enei tikanga e mahia nei i inaianei, a kia torutoru ake nei nga whakatikatikanga i te Ture e ahei ai nga Pakeha te hoko noa i te whenua o nga Maori, heoi kua kore rawa he whenua e toe ki nga Maori. Ehara hoki i te mea na te rironga anake o nga whenua o nga Maori i mate ai ratou erangi i pa ano hoki he mate ki a ratou i a ratou e noho ana e ngaki ana i a ratou whenua. No te mea e whai mana ana te tangata kotahi i roto i te rarangi ingoa o nga tangata kotahi rau ki te noho i runga i taua whenua haunga etahi o ratou, kihai hoki i taea e tenei e tenei tangata o ratou te mahi i tana piihi whenua ake. Inahoki ki te mea e taiapa ana nga tangata tokorua tokotoru ranei i tetahi piihi hei pariki, hei rana haerenga hipi kau ranei, ka here mai ano hoki etahi atu ka whiu i a ratou kau me a ratou hipi ki runga i taua wahi. A i runga i te hopohopo tonu ki aua tu mahi e patu nei i te Maori tau ana te pouri ki runga i nga Maori katoa. I nga takiwa o mua e tiakina ana nga mahi a te hunga mahi e nga rangatira Maori hui atu ki a ratou ritenga Maori ano erangi no te taunga o te ture Pakeha ki runga i a ratou katahi ka tahuri te hunga mangere ki te kai i te hua o nga mahi a etahi. Na ahakoa ena mate tena atu ano etahi te whai haere ana i runga i nga ture e hanga ana mo te Kooti Whenua Maori. Tonoa ana nga Maori kia kawea a ratou whenua ki te Kooti ki reira tautohe ai i nga take ki aua whenua kua taea ano e ratou te whakatau e o ratou runanga, heoi titiro ana nga Maori ki tenei tu tango whenua a te Pakeha a mea ana ratou i ahua rite tonu ki nga mahi raupatu a te Maori o mua. I mua hoki i mau nga Maori ki te pu, ki te tao, ki te taiaha hei patu, tetahi inaianei kua waiho ko nga roro me nga arero hei raupatu whenua. I nga wa o mua e tika ana nga huarahi katoa e whakaaro ai te tangata hei patu i te taua heoi mahara ana nga Maori i te mea kua waiho ko te ture hei huarahi whakatete ki nga take ki nga whenua mahara ana ratou he tika hoki nga huarahi katoa e mahara ai ratou hei huarahi kia riro mai ai nga whenua i a ratou. I ki a Kapene Pirihi me te Komihana Tiaki o Nepia, me Tiati Wari i a ratou i Waipawa he tika tonu taua ki a nga Maori me etahi atu hoki.

I roto i enei wa kahore e taea te whakarongo ki nga korero o te tini o te Maori a ko te mahi a etahi e hara anake i te tu kino i te hunga ora erangi e inuru ana hoki i te hunga kua mate a e ki ana etahi kaiwhaki korero kua tohungatia te tangata ki te hanga wira tangi ke nei te ahua a e rite ana ki nga oati teka e oatitia nei i roto i te Kooti Whenua Maori. Mehemea e whai korero ana nga Maori i roto i o ratou runanga ka whakaae ano ki te teka me te pono o nga korero ahakoa kahore e tau he painga ki a ratou a kei te korerotanga i roto i te Kooti Whenua Maori kahore e rikarika te whakaaro ki te oati ki tetahi take ahakoa timata mai te teka i te timatanga o aua korero a tae noa ki te mutunga.

Kihai nga he i puta mai i runga i nga ture Whenua Maori i tau anake ki nga Maori, kihai ano hoki i tau ki nga Pakeha anake e pa ana ki te hoko ki te riihi i aua whenua erangi kua whakahau aua raruraru me nga whakatete i te whakaaro o te tokomaha, kua ki hoki nga Kooti o te koroni i nga mahi whakawa mo runga i aua mahi, kua ki hoki te Paremete i nga petihana, kua hono tonu te ara o nga korero whakapouri i te ngakau, me te pau katoa nga taima o te Komiti a i ahakoa te nui o te utu i runga i aua mea e tau ana ki runga i te koroni puta atu te awangawanga ki runga i nga ngakau o te tokomaha.

E waru nga Ture i pahitia i te tau kotahi ara i te tau 1888—a e iwa i te tau 1889 hei Ture Whakahaere i nga Whenua Maori me nga Kooti haunga etahi atu ture e pa iti ana ki aua mea, a i kokiritia mai ano hoki etahi atu ture erangi i patua i whakarerea ranei. I neke ake i te kotahi mano nga pitihana Maori i tukuna mai ki te Paremete i roto i nga tau kotahi tekau ara i te tau 1880 tae atu ki te tau 1890 hei whiriwhiri ma te Runanga Nui.

TE KOOTI WHENUA MAORI.

He maha nga tangata kaikorero i whaki mai i te iti haere o te mana o te Kooti Whenua Maori. Kei te roa rawa atu te wa inaianei i o mua wa e pau ana mo te whakawa i te keehi kotahi. A kua neke rawa ake nga utu mo te whakawakanga inaianei i o mua utu, kei te huhua noa atu hoki nga hikitanga me nga nukuhanga o te Kooti me te nui ano o te raruraru. Kua nui haere hoki nga tono whakawa tuarua. A kua kore haere nga tikanga i roto i te Kooti e ki ai he Kooti Whenua Maori a kua tino Kooti Pakeha—e ai te ki a Hone Peete, “ko te ingoa anake e

toe nei." Kua tipu mai i roto i taua Kooti nga huarahi kimi i nga take teka e mate ai nga tino tangata whai take ki nga whenua me te riro o o ratou whenua i nga tangata o to ratou iwi ano e kimi ra i aua mahi hianga. Kua mutu te haere a te Kooti ki runga i nga whenua titiro ai kahore hoki e tuku whakaaro atu e whakatakoto tikanga ranei ki nga Maori e noho pai ana i o ratou kainga. Ko tetahi ko te nui o nga utu e tonoa ana mo nga whakawakanga o nga whenua o ko nga Maori kahore e ahei te utu i aua utu kahore e whakaaetia a ratou tono whakawa tuarua heoi ko tona tukunga iho ko te matakitaki atu ki o ratou whenua e tukuna atu ana ki te hunga kahore rawa o ratou take kahore hoki e tuturu ana nga whakataunga. Ahakoa kua maha nga tau e noho ana nga tangata ki runga i te whenua kua tukuna he tiwhikete, he Karauna karati ranei he pukapuka tuku ranei ka ahei ano te whakaara i tetahi whakawa mo taua whenua e nohia ra e aua tangata a he mea ano ka hinga aua tangata a panaia ake me te mate i runga i te huhua o nga huarahi e kimihia ana hei whakahinga i aua tangata i whakataua ai aua whenua i runga hoki i te tini o nga whakarereketanga o te ture. A no te mea kua tuturu tenei te raruraru i runga i nga ture me nga whakahaere, kua mea nga roia tino matau kua oati hoki mehemea i hiahia te Paremete kia tipu tetahi raruraru nui ki runga i nga take Whenua Maori kua kore e pai ake te tino mananga o taua raruraru i enei raruraru kua tipu ake nei. Kia kore enei korero e putu mai i te hunga whakaaro tika kua kore e whakaponohia kei te penei te nui o te raruraru me te tinihanga te mahia nei. Ko nga roia kua oati mai ki te tika o enei korero ki nga Komihana ko te Witika raua ko Bahera, ko Hekete me te Retimana, ko te Kupa, ko Tuwha, ko Taratoa, ko H. D. Pere, ko te Hapimana, ko E. Pere, ko te Wirihana me Katarira, ko Karaera me te Makarini, ko Teinapere me te Rokena, ko Hiitikoti Wiremu, ko Oriwa Hamuera, ko Hawata, me Ta Rapata Taute.

He hua noa atu nga korero a nga Maori mo runga i enei take e pa ana ki nga Kooti Whenua Maori—ara.

- (a.) Nga whakaroa.
- (b.) Nga, utu me nga tiuti.
- (c.) Nga tono kia haere mai nga tangata whai take i nga kainga tawhiti a poharatia iho me te tahuri ki nga mahi whakarihariha, me te korero tito, me nga he, me nga tono teka, me nga mate me te pau o nga moni.
- (d.) Nga whakawa tuarua me nga tono arai ki te Hupirimi Kooti.
- (e.) Ko te mahi a nga hunga e uru ana ki nga tautohe whakatu Kawanatanga, me nga Kawanatanga ano, me era atu tikanga e whakahaerea ana hei whakaparori ke i nga whakataunga.
- (f.) Ko te haerare tonu o nga Tiati.
- (g.) Te nui o nga utu o nga ruri ara mo nga wehewehenga.
- (h.) Ko te kore kahore e pumau nga take i muri o te whakawakanga.

NGA TUKUNGA IHO A TE TURE.

Kahore e ahei te whai haere i nga whakararunga me nga kotitiketanga o nga ture i timata mai nei i te tuatahi te hanga nga ture e te iwi hanga ture a e mea nei ano ki te hanga kia mau tonu ai aua tikanga raruraru. I nga tau katoa ko te mahi he whakamatau ki te whakatikatika i nga raruraru e mau nei inaianei. Kei etahi Paremete he mea ano e hanga ana kia ono nga pire a e toru e wha anake o aua ture e pahitia ana hei ture. Kua ki nga wharangi o nga pukapuka Paremete i nga whaikorero mo runga i nga whenua Maori. I karapotia hoki nga Maori e nga tini mea tiaki me nga here, a kihai i ora nga Maori i runga i aua tu tiaki erangi i mana hei rore e mau ai te tangata tika e mea ana ki te hoko whenua Maori. Whakaturia ana nga Kooti me te nui o te utu o nga whakahere; a meatia ana kia tapu nga oati e oatitia ana a ko nga whiriwhiringa me nga whakawakanga a nga Tiati kia kitea te tika me te he o nga whakahaere he mea tono ahakoa pai nga Maori ki te haere mai kahore ranei, a ko etahi anake o nga whakahaere e mohiotia ana i tena ra. Kei etahi whakahaerenga he maha nga mahi tinihanga kua whakaekea ki runga i nga Pakeha me nga Maori; a ahakoa te tika o nga whakahaere kihai i ora te hunga e hiahia ana ki te hoko, me nga Kooti kua mahia hiangatia, a kua peratia ano hoki nga mahi ki te hunga e tika ana nga take, a i runga i te taumaha o nga tikanga i whakaekea e te ture ki runga i te kimihanga o nga take Maori, he mea ano kahore ano kia ata kitea te take a te tangata kua pau noa atu nga moni e puta mai i aua whenua. Ki te oti nga take te whakatau ka timata tonu i reira te whakahaere a nga Maori me nga Pakeha mo te hoko i aua whenua, a ahakoa nga moni e utua ana e te Pakeha mo te whenua ka tahuri ano hoki ki te utu i nga utu mo te whakawakanga me etahi atu utu me te tiwhikete a oti katoa enei mea te utu he mea ano ka rokohina e te kaihoko kahore ano kia tau tika te take ki te whenua kua nui nei tana mahi ki te whakaoti. Akuanei i runga i te raruraru o nga tikanga o nga ture me nga whakataunga a te Hupirimi Kooti kua mea etahi roia tino mohio chara i te mea kua tino whakakorea nga take ki etahi whenua erangi e ruarua ana o ratou whakaaro mehemea e taea te whakatika tetahi take i runga i te Ture Whenua Maori o te tau 1873 me ona whakatikatikanga. Kei te neke ake i nga rau maha nga take kua Karauna karatitia e te Karauna. He maha o aua karati kua rehitatia i raro i te Ture Whakawhiti Whenua. Kei te nui noa atu nga moni kua tukuna i runga i te mokete i runga i nga whenua kua hokona e nga Pakeha i nga Maori. A ahakoa te raruraru nga take i okioki ai au Pakeha i runga i aua whenua me te he o nga tikanga o te Ture i waiho iho hei huarahi whakahaere ma te iwi kei te takoto raruraru rawa nga take ki aua whenua me te tau o te awangawanga o te tini ki te pehea e ora ai ratou. Ehara hoki i te mea he orange ngakau mo te tangata ina kitea ko aua ture e patu nei i te hunga waimarie i te hunga mahi tika ko aua ture ano kei te awahina kei te tautoko i te hunga mahi hianga. I puta mai nga raruraru me nga whakarereketanga o nga Ture Whenua Maori i runga i nga tikanga i mahia ai aua ture. Kua kitea e nga Pakeha e hiahia ana ki te hoko ki te rihi i nga Whenua Maori nga here i runga i te ture e mana ana a e tino arai ana i a ratou. Hei ahatanga koa ka tohe tonu ratou kia tau to ratou mana ki runga ki te whenua a ka mau tonu ta ratou whakahaere kia riro mai aua whenua i runga i te whakawhirinaki ki te mana o nga mema o te Paremete tera e whakarereketia te ture e ahei ai te whakaoti i a ratou tikanga ki aua whenua. Kua haere ratou ki te Paremete a kua pahitia etahi

ture e mana ai wahi iti ranei te mana ai a ratou keehi. I runga i te mahinga i enei ture ka tau te raruraru ki etahi atu take a etahi atu me etahi atu tikanga. Na tenei tonu i whakahau te hanga o nga ture whakairoiro a kore iho e taea te kimi he ture tuturu i roto i aua ture.

E whakaatu mai ana nga korero i whakarangona i nga wahi katoa a nga iwi e rua e tino tau-maha ana nga whakahaere katoa i te nui o te utu timata mai i nga ruri, ki te tono tetahi Maori kia whakawakia tona whenua i raro i nga tikanga o te Ture Whenua Maori me te Ture Kooti Whenua Maori a tae noa ki te wa i rehitatia ai te take a te Pakeha nana i hoko i raro i te Ture Whakawhiti Whenua e whakaekea ana nga utu taumaha rawa ki runga i nga tikanga katoa a e whakapuare ana i nga huarahi maha e tipu ai te whakaaro tahae o te tangata me te mahi i nga mahi tangi ke i waenga i nga Pakeha me nga Maori. E whakawehi ana hoki i te hunga whiwhi i te moni kei noho i konei me te patu i nga mahi a te hunga hiahia ki te mahi, me te huri i nga Kooti whakahaere i te tika hei whare whakataunga i te mate, me te arai i te nohonoho o te whenua e te tangata me te nui haere o te koroni.

E ki ana a te Pere roia he mea whakapukukata nga tini huarahi kua whakatakotoria e whakahaere ai te tangata kia oti ai i aia te hoko i tetahi whenua Maori. Ko te tini hoki o nga arai me nga utu e eke ana ki runga i te tangata e pa atu ana ki te hoko i nga whenua Maori kahore nei ano kia motuhake ki te Maori kotahi me te tino kaha hoki o te whakaaro kia whakahoutia nga tikanga i runga i te whakawakanga o nga take me te rironga mai o aua whenua o nga iwi o nga hapu ranei kia mahia. He mea tenei e whakahengia rawatia ana e nga iwi e rua. I timata mai enei korero i a E. F. Harete, me Raniera Turoa, me Wi Pere, i Khipane a tae noa ki nga kupu taumaha me nga kupu marama o te Pere roia me Ta Ropata Taute, i Poneke.

He maha nga kawenga i nga keehi whenua Maori ki te Hupirimi Kooti me te Kooti Piira. A kahore kau he hanganga ture whenua Maori he whakahaere whenua Maori ranei i muri iho i te tau 1873 i kitea ai tetahi ora haunga ia te Ture Whakahaere Whenua Maori o te tau 1886 kihai nei i taea te whakahaere i nga tikanga o roto. Kua roa te wa inaianei i hanga ai nga ture kahore nei i tau he painga ki te tangata.

Miharo ana te tangata ki nga korero kua korerotia mai. Ko nga utu mai i runga i nga patainga katoa e whakaatu ana i nga he hou. A ko nga take katoa i korerotia e nga runanga ki te aroaro o nga Komihana i whakaatu haere tonu mai i nga koiwi tupapaku e takoto huna ana. Kahore he mea i toe te korero e aua runanga hui atu ki te mahi a nga Tiati a nga roia, a nga kaiwhakahaere; o nga hikitunga i nga Kooti, i nga utu ma nga Kooti me nga whakawa tuarua a nga Kooti, nga mate me nga mahi whakarihariha e mahia ana e nga Maori i a ratou e noho ana ki aua Kooti, i pau katoa enei mea te korero. I whakaatu mai ano hoki nga takiwa katoa i o ratou mate me etahi korero atu ano hoki.

KUPU WHAKAHE KI TE KAWANATANGA.

I kiia mai ki a matou i roto i etahi huinga o nga Maori, i nui te mate i tau ki runga i nga Maori i runga i nga mahi a te Kawanatanga ko tetahi ki hoki a ratou he nui te whakararu a te Tari Maori me ona apiha i roto i enei tau kua taha ake nei i runga i nga ruri o nga whenua me nga mahi a nga Tiati i runga i nga whakataunga o nga take ki nga whenua me nga nohoanga o te Kooti. Akuanei i runga i te nui o enei tu mahi kua ahua tupato te nuinga o nga Maori ki te Kooti.

Apiti atu ki nga korero whakararu a te Kawanatanga i kiia e nga rangatira nunui e nga rangatira maha o te taha whakararu ara o te iwi o Ngapuhi me nga rangatira o te Tai Hauauru me te Tai Rawhiti hoki kua tangohia e te Kawanatanga etahi whenua kahore nei i hokona i tukuna ki a rotou i raupatutia ranei e ratou a whakahaerengi ana aua whenua ano he whenua no te Karauna e kitea ana hoki i roto i nga korero kihai enei whakapae i puta mo nga wahi katoa engari e tino whakahua ana i nga wahi i tau ai enei raruraru. I whakahuatia nga ingoa o nga poraka whenua i nga takiwa katoa, ahakoa kihai i uru nga poraka katoa ki enei i whakahuatia nei i mea ano nga rangatira ki te whakahua mai ano i etahi mehemea e pai ana nga Komihana. A i puta ano hoki etahi korero i Wairarapa i takahia e te Kawanatanga a ratou whakaaetanga ki nga Maori, nga whakaaetanga i tukuna ai etahi poraka nunui ki te Karauna, kihai i whakatakotoria nga rahui, kihai nga moni i utua, kihai ano hoki etahi whakaaetanga i whakamana, a he mea tika kia whakamana. He mea tika kia whai mana te Kooti Whakawa Take Whenua ka whakahuatia ake nei ki te whiriwhiri ki te uiui i aua take katoa me te tuku i te ripoata ki te Paremete ma tenei anake hoki e tau ai te tika, he maha hoki o aua whenua ekore e taea inaianei te whakahoki ki nga Maori ara nga whenua kua tukuna nei nga Karauna karaati ki nga Pakeha i nga tau kua hori ake nei.

Kei etahi whenua kahore i whakaurua e te Kawanatanga nga ingoa o nga tangata whai take ki roto i nga karati i tukuna ki era i tuku nei i nga whenua i raro i nga whakaaetanga me whakahoki tetahi wahi ki nga tangata nana i tuku ki te Kawanatanga. Ko tetahi o aua whenua ko te Mohaka-Waikari Poraka. Heoi kua tau he mate ki etahi Maori. I hanga e tetahi o nga kaiwhakahaere a te Kawanatanga te rarangi ingoa o nga tangata whai take me te whakatakoto i nga rohe i te mea kahore ano i tukuna he patai ki te hunga whai take. No reira ka tau te he ki runga i aua whenua ko nga whenua o tetahi hapu e whakataua ana ki tetahi atu hapu, ko nga ingoa i tika kia whakaurua kihai i whakaurua. Kei tetahi poraka e 31,000 eka kotahi anake te ingoa i whakaurua, a kapea ake te nuinga o nga tangata whai take. I tukuna mai ano enei take ki te Paremete i roto i nga tau kua hori nei. I whakamataua ano te Paremete ki te tuku ora erangi kihai i mana. Ko te mea tika mo enei tu keehi me tuku ma tetahi Poari Whenua Maori e tino whai mana ana a kua whakahuatia i ko atu nei a me tino whaimana ki te kimi me te whakataui i nga take. I ahua kaha mai nga kupu whakapae mo runga mo nga whenua i uru ki roto i te Ture Ngawha. Kotahi mano koea maero whenua o taua takiwa ekengia ana e taua Ture. Ehara i te mea i herea anake nga whenua e te Kawanatanga kei rukerukea e nga Maori erangi i tangohia mai ki a ratou te whakahaere a tarati mo nga tangata whai take. E ki ana heoi nei te wahi o taua whenua nui e whakahaerengia e meatia ana kia puta mai he hua ko te Taonehipi anake o Rotorua. I riihitia etahi whenua i reira i te ra kotahi mo nga moni reti wahi iti ka tae ki te £3,000 i te tau. A kua maha nga tau i kore ai e riro mai he moni o te reti. E ono nga tau i tatari ai ratou mo aua moni reti a no naja tata nei ka hamene ratou i te

Kawanatanga. E ki ana kua whakaae te Kawanatanga ki te tika o nga tonono a nga Maori erangi whakairia mai e te Kawanatanga te Ture Whakawa Karauna hei arai i te hamene a nga Maori. He mea tika ranei kia tau te miharo i ruarua ai te ngakau o nga Maori ki te tuku i a ratou moni me a ratou whenua ki te Kawanatanga tiaki ai ara mehemea e tika ana nga korero a aua Maori? Kei etahi atu keehi e ki ana nga Maori he tokomaha nga tangata e tino whai take ana e kapea ana i runga i te rarangi ingoa e tukua atu ana ki te Kooti Whenua Maori. Ko tetahi o enei keehi ko te Ngarara Poraka i Waikanae a paahitia ana he Ture hei whakatika i enei he ; otira he whaiti rawa ona tekiona, a i runga i nga whakahaere a nga Kooti kahore e ahei etahi Kooti te whakatikatika i nga he o mua. Ko te mea tika mo era tu keehi me pera me era kua kiia ake nei ara me tuku kia tino whai mana te Poari Maori ki te whakatau i te tika i runga i aua keehi.

Tena atu ano hoki etahi take i hono tonu te whakapuaki mai ki a matou ara ko nga ruri me nga take kahore ano i whakataua, ko te whakarua i nga whakawa tuarua kua roa atu nei te whakaaetanga mai, me te tini noa iho o etahi atu raruraru he mea tika kia whiriwhiria.

E ki ana nga Maori o te Tai Rawhiti he nui te mate i tau ki runga i a ratou i runga i te meatanga a te Kawanatanga hei tiota tenanata ratou i raro i "Te Ture Karaati o (Turanga) Papati Pei, 1869," mehemea i meatia hei tenata kamana ratou kua tika. Kihai hoki i tika kia whakataua te take ki tetahi Maori ekore nei e taea te tuku iho e ia ki ona huanga o tonu matenga. He tika ano pea kua roa rawa i muri iho i te whakataunga o aua tu take e ahei ai te whakatika otira he mea pai ano kia whakamatauria te whakatika.

Kei etahi keehi e whakaaekea ana nga whakahe ki te Paremete anake. I rihitia e nga Maori o te Tai Hauauru o ratou whenua ki te Pakeha i runga i nga tikanga e puta ai te pai ki waenganui i te Pakeha me nga Maori, a whakamana ana enei rihi e nga Komihana e Ta Wiremu Pokiha me Ta Tirana Pere. I taua wa e noho ana etahi o nga Maori nana i tuku aua rihi i runga i nga whenua i hoatu e aua Komihana ki etahi atu tangata. A heoi nga whenua i mahue ki a ratou ko nga whenua kua rihitia e ratou. I korerotia mai i whakaae nga Komihana kia rima te kau eka e hoatu ma ia tangata o ratou, i roto i nga rahui kua oti te here. Mehemea i puta taua whakaaetanga kihai i whakamana. I muri iho i te tau 1880, he maha nga tonono a nga Pakeha e rihi ana i aua whenua Maori kia whakahoutia nga rihi o nga whenua e pau nga tau i roto i nga tau kotahi te kau timata mai i te tau 1890, tae atu ki te tau 1900. Kihai nga Maori i whakaae ki aua tonono a nga Pakeha no te mea i hiahia nga Maori ki aua whenua hei kainga mo ratou no te mea kei te noho noa iho ratou i runga i te whenua o te tangata ke. No te tau 1884, ka pahitia he Ture e penei ana nga tikanga mehemea e whakaae ana nga Maori ka ahei te hanga i nga rihi hou. Heoi kihai i whakaae nga Maori i runga i nga take kua whakaaeturia i runga ake nei ara kahore o ratou whenua hei nohoanga mo ratou. Ka tohe tonu nga Pakeha, a i te tau 1887, ka tau tetahi painga kia ratou, ka pahitia hoki "Te Ture Whakatikatika 1887 i te Ture Whakataunga Rahui o te Tai Hauauru." Na i runga i nga tikanga o te tekiona 7 o taua Ture ka ahei te tuku rihi hou ki nga Pakeha mo nga tau e toru tekau ahakoa kahore e whakaae nga Maori. I ahei ano hoki te whakanuku ake i nga utu o nga reti te whakahoki iho ranei e nga apitireita. Akuanei kihai te nuinga o nga Maori i whakatu kaiapitireita, he torutoru nei nga tangata i pera no te mea kahore rawa ratou e whakaae kia whakahoutia nga rihi mo te takiwa pehea ake nei te roa, no reira ka whakaturia mai nga apitireita mo ratou i runga i nga tikanga o te Ture. Ko te nuinga o nga reti i kaha rawa te whakahokinga iho o nga utu. He nanakia rawa nga tikanga o taua tekiona he whakahakaha rawa i te ringaringa o te tangata. I tangohia i nga Maori to ratou mana ki nga whakapainga i runga i o ratou whenua. E ki ana nga Maori i whakaritea ano nga tikanga mo nga whakapainga i te wa i rihitia ai aua whenua i te tuatahi ara i whakaitia iho nga utu o nga reti kia ea ai te mahi a nga Pakeha. Na nga Komihana i whakamana aua rihi. Kotahi tonu te takiritanga o te pene kore ake nga mana o nga Maori a ahakoa te nui o te whakahokinga iho o nga moni reti tuku ana nga rihi hou ki nga kaitango rihi mo nga tau e toru tekau. Araia ana te tini o te Pakeha ki te tango i aua rihi, murua ana nga Maori. E kitea ana i runga i nga korero i korerotia ki te aroaro o te Komiti Huihui o nga Whare e rua i noho i a Hepetema, 1890, e rua te kau nga Pakeha i riro i a ratou nga rihi hou o nga eka 18,000 mo nga tau e torutekau. A ko nga utu o nga moni reti i whakahokia iho i raro i te tekiona 7 o te Ture o te tau 1887 i tae ki te £19,821 4s. 9d. Na ko etahi o aua Maori i te kimi haere noa iho i tetahi kainga hei okiokinga mo ratou, e ai hoki ta ratou kahore he whenua i ko atu hei nohoanga mo ratou. Kotahi te whenua i whakahokia iho nga moni reti i te £358 i te tau ki te £80 mo te tau. Ekore e tae te kimi i tetahi keehi hei rite mo te murunga a te Ture kia rite ki tenei. Koia nei tetahi take hei tohutohunga atu ki te Poari Whenua Maori kia whiriwhiria e ratou. Kua mea hoki matou i runga i te ngakau tika kia whakamarama atu i tenei wa e te Kawana ko nga korero katoa e whakaaetua ana i nga he me nga mate ahakoa i puta mai i te Pakeha i te Maori ranei me ata whiriwhiri a me kimi i tetahi tikanga hei whakamutu i enei tu mahi ake ake kua roa nei e mahia ana. Kotahi te raruraru i puta ake i runga i nga mahi a nga Maori he mea na ratou ki te karo kia kaua e pa ki a ratou nga tikanga o te ture e mea nei kia motuhake ki ia tangata tana whenua.

I puta mai tera i runga i to ratou hiahia kia awhinatia ratou i runga i ta ratou mahi tiaki i etahi whenua i tau ki etahi tangata i runga i te mana o etahi tiiti whakatu i a ratou hei kaitiaki.

TITI TIAKI MAORI.

He maha nga kitenga a nga Tiati o te Kooti Whenua Maori i nga raruraru i runga i te wehenga o nga whenua ki ia tangata. He maha hoki nga meatanga a nga Maori ki te whakakore i nga tini take a nga Maori whai take i runga i nga tiiti i hanga i runga i te huarahi tiaki. Inahoki i te mea e riro mai ana nga pukapuka tuku i etahi tangata tokomaha e whai take ana, haunga ia te katoa, hanga ana nga kirimene e ahei ai te toenga o nga Maori te tuku i o ratou hea ki te kaihoko, kia ahei ai te tino whakaoti atu i te take o te whenua ki aia, i runga ano ia i enei tikanga me haina atu ano e te kaihoko nga paanga o nga tangata ki te whenua i tuku mai ra i o ratou paanga me o ratou take ara i muri iho o te tino otinga o nga take o te whenua ki aia. Akuanei i runga i etahi whakaherenga pera, ara i te mea chara i te kirimene tuhituhiti te kirimene kia whakahokia mai ano nga

paanga o nga tangata kahore e whakaae te Kawanatanga me nga Pakeha ki te haina atu ano ki aua tangata.

Ki te whakaaro o te Kooti Whenua Maori kahore e ahei nga Maori whai take i raro o te Ture o te tau 1873 ki te tuku i o ratou whenua i runga i te huarahi tiaki i muri iho o te rehitanga. I whakamana ano hoki taua whakaaro a te Kooti Whenua Maori e te Hupirimi Kooti i runga i te keehi o Pouawa. Na te whakataunga hoki i runga i tenei keehi i hanga mai ai te Kamupani Whakanohonoho Whenua o Niu Tirenī, a i hanga mai kia ahei ai te whakahaere tikanga e ahei ai nga Maori te hoko te rihi i o ratou whenua. Erangi i mua o te tukunga mai i te rarangi ingoa me te rehitatanga i whakaae te Kooti a he mea ano i kiia mai ki nga Maori kia torutoru nei nga ingoa o nga tangata e whakaurua ki te karati ki etahi poraka whenua kia tere ai te whakahaere o nga tikanga ki aua whenua. E rua nga tu keehi penei i korerotia ki te aroaro o nga Komihana ara ko te Mangatu No. 1 Poraka ko tona rahi 100,000 eka i Papati Pei; me te Ngairē Poraka e tata ana ki Stratford i Taranaki a whakataua ana aua whenua e te Kooti he whenua no nga rangatira tokorua anake. I kiia ano hoki tera atu etahi keehi penei. Na i runga i enei tu keehi e whakaaro ana nga Komihana me whai mana te Poari Whenua Maori kua whakahuatia nei i konei ki te tuhatuha i nga hua katoa e puta mai ana i runga i aua whenua ki waenga i nga tangata katoa e whai take ana e whai take ranei a muri ake nei, me ata whiriwhiri ano ia nga tangata tika hei tango i aua hua, a i runga i nga whakahaerenga katoa kia pera ano te whakahaere o nga tikanga ki nga tangata e whai take ana erangi kahore i whakaurua o ratou ingoa, nga ingoa ranei o era i tu ai ratou hei riwhi ki te rarangi ingoa o nga tangata whai take.

NGA TIAKI O TE TAI HAUURU.

He mea whakaaro nui rawa ma te tangata te whakarongo ki nga korero me nga tikanga i whakahaerea ai nga Rahui o te Tai Hauauru. Ko nga ture i whakahaerea ai aua whenua nunui me nga tikanga e mana ai te tuku i nga take ki aua whenua ahakoa e ahua taumaha ana a kahore ano i tino pai, kei te pai ke atu i nga Ture Whenua Maori ara mehemea e whiriwhiria ngatahitia ana aua ture. Akuanei i runga i te mea i hanga a e whakahaerea ana e nga tini ture. Ko tetahi wahi o aua rahui i tae nei tona rahi ki te £235,000 eka kei te whakahaerea e tetahi kaitiaki i whakaturia e te Kawanatanga, ko te katoa o taua whenua kua tukuna ki te Kaitiaki o te Katoa. A e whakaaro ana matou ekore e whakapaua e te Kaitiaki o te Katoa ona whakaaro kia rite ki nga whakaaro e tika ana kia whakapaua mo tenei take nui, kahore hoki ia i te whiwhi i te matauranga ki nga tikanga me nga ritenga Maori me nga mea e hiahiaitia ana i taua takiwa a e tika ana kia mahia kia ahei ai te whakahaere tika i taua whenua nui. Kei tawhiti rawa ia e noho ana i te Tai Hauauru. Kei te pau katoa tona taima ki nga mahi o tana tari. Kahore nga Maori e whakawhirinaki ki te rangatira kahore e kitea e ratou me te mana ekore e taea e ratou te whiriwhiri, na enei take tonu i tipu mai ai nga raruraru i waenga i nga Maori kaituku rihi me nga Pakeha kaitango rihi. A i runga i te whakaaro o te Kaitiaki o te Katoa i roto i nga marama tekau ma rua kua taha ake nei tera e hangaia houtia te ture, heoi kahore ia i whakaae ki te whakamana i tetahi rihi me te takoto huhua kore o te nuinga o aua rahui, me te amuamu o te iwi.

I puta ake ano hoki tetahi raruraru i runga i te mea kahore nga Maori e whakaae ki te rihi i nga whenua kahore e mahia ana e ratou, a e takoto papatipu mai nei ano. Kei te tere tonu te tipu o te tataramoā me etahi atu tarutaru i runga i aua whenua, me te hoki haere o te pai o aua whenua i ia tau i ia tau. E tika ana ano hoki nga ki a nga Pakeha mo aua whenua ara kahore nga Maori nana aua whenua e utu takoha mo nga rori me etahi atu whakapainga a te katoa, a kore ano hoki e taea te ki atu ki nga Maori kia taiepatia kia utua ranei te utu mo tetahi wahi o te taiepa.

I whakaaturia mai ano hoki tetahi mate: Ko etahi wahi nui o aua rahui i tau ki raro i "Te Ture Whakanohonoho Rahui o te Tai Hauauru, 1881," i riihitia i mua mo etahi tau e nga Maori e ki ana e whai take ana ki aua rahui i riihitia ki nga Pakeha. I runga i enei rihi kahore he mana i tau ki nga kaitango rihi kia whakahoutia ano nga rihi i te mutunga o nga tau i whakaritea i te tuatahi kahore ano hoki e taea te tono kia utua nga whakapainga. I ki nga tangata e whai mana ana ki nga kaitango rihi tera ano aua take e whakaungia kia ratou i runga i te hanga ture, a ka pai noa atu ta ratou te whakapau i o ratou uaua me a ratou moni i te whakapainga i aua whenua. Kahore aua ture i hanga. Mea ake nei te pau ai nga tau o aua rihi.

I runga i enei keehi katoa me etahi atu e ahua rite ana ki enei, ko te mea tika me tuku he mana ki te Poari Whenua Maori kia whakahaerenga e ratou aua whenua ano no ratou ano te whenua, me whakahaere ano ia i runga i te whakaaro ki te ora me nga hiahia tika o nga Maori.

Ahakoa enei nga mea kihai i ea me nga rereketanga kei te ahua rite tonu te ahua o nga take ki nga whenua i Taranaki me te taha whakararo whakatehauauru o Poneke ki era takiwa katoa e nui ana te whenua Maori. Tena kei nga take a nga Maori i era atu wahi katoa o Aotearoa heoi te mahi he whakawa me te nui o te awangawanga, erangi era kei runga i nga rahui i raupatutia kei te ora. Otira e marama ana te tikanga i pera ai. E tukua ana nga take ki aua whenua e tetahi apiha e mahi ana i runga i te whakamananga a te ture, ehara i nga Maori no ratou ake aua whenua. Tera atu ano hoki etahi painga. E arata ana nga utu nunui me nga raruraru e tau nei ki runga i nga tiiti Maori i runga i nga whakaotinga me nga tiro-tirohanga i aua tiiti. Ko nga whakarua e whakarua nei i te whakaotinga i nga take Maori kahore e whakararu i te tangata e hiahia ana ki te noho ki runga i aua whenua.

No te mea he Komihana a Tamati Make no te Tai Hauauru a ko ia ano tetahi o matou e hara i te mea tika kia korero whakahaere matou mo runga i te whakahaere o aua whenua.

NGA TURE O MURI NEI: TURE HERE 1884; TURE KOMITI 1883.

I te tau 1883 me te tau 1884 i ahua ruarua te whakaaro o te Paremete i runga i te tuku kia hoko noa te Pakeha. I runga i nga tikanga o "Te Ture Komiti Maori, 1883." I whakaturia nga Komiti Maori kia ahei ai te uiui i nga tangata whai take, i nga riwhi ki aua tangata whai take,

me nga rohe o nga whenua, me te tuku mai i nga ripoata; erangi kihai taua ripoata i mana ki te whakataui i nga tikanga. I runga i nga tikanga o "Te Ture Whakatikatika i te Ture Whenua Maori, 1883," i pana nga roia me nga kaiwhakahaere i te Kooti, a i runga i nga tikanga o "Te Ture Arai i te Hoko Whenua Maori, 1884," i tino arai te hoko me te rihi i waenga o te motu o Aotearoa o te wahi e karangatia nei ko nga whenua e kiia nei he whenua no te Kiingi. Ko aua whenua i tino arai i te hoko me te rihi e te Karauna. Ko nga whiu i whakamana e nga tikanga o taua Ture—mo te takahi i taua Ture he whaina he maka ki te whare herehere.

He hanga noa iho te Ture Komiti Maori kahore hoki e taea te whakaaro ona painga. I tawai tera a e tawai nei ano i naianei i nga Maori i runga i te ingoa kau o te mana. A e hiahia ana ratou kia hanga taua Ture hei tinana ora, kia whai mana ai ratou ki te mahi i tetahi mahi ma ratou.

NGA TURE WHENUA MAORI TAE ATU KI TE TAU 1890.

I te wa e mana ana nga whakahaere o te Ture whakatikatika i te Ture o te 1873, me nga tini ture e whakahaere ana i aua tikanga ano, a i nga kairihi me nga kaihoko e whakamataui ana ki te whakaaoti i a ratou take, ka arai te whakaotinga o a ratou mahi e te Ture o te tau 1886 a mutu ana te whakahaere o aua keehi haunga ia etahi keehi takitahi nei.

Heoi nei te ture i hanga kei pa nga Pakeha ki nga whenua Maori ko "Te Ture Whakahaere Whenua Maori, 1886." Kihai i matauria nga tikanga o taua Ture no te mea kihai i whakahaerea tetahi tikanga hei whakamarama i ona tikanga ki nga Maori kia ahei ai te patu i nga whakaaro o etahi e whakakiki ana i nga Maori kia kaua ratou e pa ki taua ture. Kahore he whenua i tukuna kia whakahaerea i raro i taua Ture. No reira e rua ano tau e mana ana taua ture ka whakakorea.

E rua nga take i kore ai e mana te Ture Whakahaere Whenua Maori o te tau 1886. Ko te tuatahi o enei take ko te tino tangohanga i nga whakahaere o nga whenua Maori ia ratou me te tukunga atu kia whakahaere e nga tangata kahore rawa o ratou tikanga ki nga Maori, ko te tuarua o aua take ko te hanganga o taua ture kia tangohia hei ture kia whakarerea ranei kahore i meinga kia mahia hei ture. I whakahe nga Maori ki te tangohanga i te mana whakahaere i nga whenua o ratou tupuna i a ratou, heoi kihai ratou i whakaae ki te tuku mai i o ratou whenua ki raro i nga tikanga o te Ture Whakahaere Whenua Maori.

Na "Te Ture Whenua Maori, 1888," tekiona 4 nana i whakakore i "Te Ture Whakahaere Whenua Maori, 1886," me te tuku i te Pakeha kia hoko noa ana i nga take a nga Maori ki o ratou whenua.

I meinga e nga tikanga o "Te Ture Whakatikatika i te Ture Kooti Whenua Maori, 1888," tekiona 16 kia mana te tuku i nga hea o nga whenua, me te whakamana i nga tuku o mua; erangi kihai enei tikanga i pa ki nga whenua kua herea i tonoa ranei kia herea, kia herea ranei a muri ake nei. Na runga i tenei i ara ai te keehi a Poaka kia te Wari. E ai te ki a te Retimana Kaiwhakawa o te Kooti Hupirimi "kuamahia tetahi panga hou e te tekiona 16 hei mahi ma te Kooti." E rua nga Tiati i tetahi taha e rua i tetahi. Me te rereke o nga whakaaro o nga roia. Kahore e taea nga tikanga o naianei te aha engari hoki ka nui te taimaha o aua tikanga. A e whakaatu ana i te ahua o te tangi ke o nga tikanga o te hanga i nga Ture Whenua Maori timata mai i te tau 1873. I te hanga raruraru te Paremete mo nga Kooti, a i te whakamataui nga Kooti ki te kimi i nga tikanga o aua ture, he mea ano he whakaaro huhuakore, a he maha nge whakaaro ki te pehea o nga tikanga o aua ture.

Ko nga Ture i hanga i te tau 1888 i meatia hei whakahou i te ture tawhito kia ahei ai hoki te Pakeha te hoko noa iho i nga whenua Maori; otira kua kitea kua oti te tatau nga ra o nga whakahaere tikanga o mua. Kua nui haere nga raruraru. Ko nga keehi i whakataua e te Hupirimi Kooti me te Kooti Piira e whakaatu ana i nga take matakau kahore nei ano kia pa mai ki te tangata. Ko aua keehi i whakataua e te Hupirimi Kooti ko nga keehi a Timoa kia Maketanara me Timoa kia Apiata me etahi atu, me Paraone kia Matiu, mutu iho i ta Poaka ki a Wari, 8 N.Z.L.R., 338. Na enei keehi i whakahanga nga take maha i maharatia i mua kei te tino pai me te tino oti. Na nga keehi a Timoa kia Maketanara N.Z.L.R., C.A. me Matiu kia Paraone N.R.L.R., 6, S.C., 746, i turaki te whakataunga o te Kotarepaia keehi N.Z.L.R. 3, S.C.P., 56. I kiia i runga i taua keehi mehemea he pukapuka tuku ta te nuinga o nga Maori whai take akoo kahore e mana i mua o te wehewehenga o te whenua, ka mana ano i muri iho o te hanganga o te Ota e te Kooti kia wehewehea te whenua me te whakamana atu i te take ki te Pakeha e hoko ana. I kiia e nga roia i mea a te Retimana i te pohehe nga roia ki tana whakataunga i runga i taua keehi, a e he ana te ripoata i tukuna mo runga i taua keehi. Ko nga kaihoko o etahi whenua rawa nui i whakawhirinaki nei ki nga kupu o te Ture o te tau 1883 me te whakamaramatanga a te Hupirimi Kooti i aua kupu i runga i te keehi o Kotarepaia, kua kite kua mau ratou i roto i tetahi rore kahore nei he maunutanga mai ki waho.

Kia ahei ai te whakahaere i enei tu keehi, me era i ohore te arai e te Ture o te tau 1886, wakaturia ana hei Komihana ko Eruetia me Omipi. Na taua Komihana i whakamarama tuturu te raruraru o nga take Maori i raro i te Ture o te tau 1873. I roto i te keehi o te Whatatutu i whakataua ahakoa e tika ana nga whakahaere, ahakoa kua riro nga moni hoko o te whenua i whakaaetia me te haina i nga tiiti, ahakoa kua whakapiriha e te Komihana Tiaki tana tiwhikete, ahakoa kua nohoia e te Pakeha taua whenua mo nga tau tekau ma rima, a kihai tetahi Maori kotahi i whakahe pehea nei ranei ki te hokonga i muri iho i te panuitanga i te tiiti i mana ai taua hoko ahakoa ena mea katoa, whakakorea iho te tiiti no te mea kihai etahi tikanga ririki nei i whakaotia i runga i nga tikanga e tohutuhungia mai ana e te ture. Na taua whakataunga e tika nei ano ki te titiro iho a ekore e taea te whakahe i puta ai te wehi puta noa i nga wahi katoa o te Tai Rawhiti Heoi mutu tonu iho te mau mai i nga Tiiti ki te aroaro o nga Komihana, kihai hoki i noho i taua takiwa i muri iho, a whakamutua tonutia iho taua Komihana i te timatanga o tenei tau.

WEHEWEHENGANGA.

No te tau 1888 ka tahi ka tuturu te wairangi o te Paremete i runga i te Ture Kooti Whenua Maori. I pumau ano ia nga whakaaro o te Paremete erangi i pumau i runga i te huarahi e rite tonu

ai te tau o te pai me te kino. I whakaritea hoki e te tekiona 21 o taua Ture ki te hanga e te Kooti he ota whitaketanga, he ota wehewehe ranei me tino whakamarama me whakahau rawa i te take o ia Maori ki roto i taua ota. Me pehea hoki e taea ai e te Kooti te whakatau i te take o ia tangata i te mea kahore ano he tangata kia whiwhi i te whenua ki aia ake. Me wehewehe hoki i runga i tewhea tikanga. I runga i nga matauranga katoa kahore he tikanga kotahi hei whakahaere, kahore ano hoki tetahi tikanga hei taurira pera.

He tika ano ia kei te tae ki te toru tekau ma rima mano nga Maori o Aotearoa kei te pupuri whenua i waenga i a ratou ano. Tera e kitea nga ingoa katoa i roto i nga tiwhikete e rua. Heoi e tae ana ki te whitu tekau mano nga keehi hei whakataunga. Hui atu ki te maha o enei keehi, kei te tae nga tangata e mate ana ki te tekau ma rima rau i te tau kotahi, a tera e tae ki te toru mano nga kaiririwhi mo aua tangata mate, a kei te maha nga keehi riiwhi kahore ano i whakataua. He mea ano ka rokohanga te kaitono e te mate i mua o te whakawakanga o taua tono. Ko nga mahi i meatia ma Hihipu e mahi kua parea i konei ma te Kooti Whenua Maori erangi pena mai ia te maha o aua mahi ma te Kooti. Ekore rawa e taea te aha. Erangi he mea ngawari ke ma te Paremete kia whakapono ratou i roto i o ratou ngakau kei te mahi purei ratou i tetahi ranganga nui haunga te karanga i te Kooti ki te mahi i enei mahi hou i te mea kei muri noa atu ra e mahi haere mai ana i ana mahi. Me whakaatu ano e matou te mea ekore ai e oti enei mahi, me whakaatu e matou i tenei, a mehemea e whakatuturutia ana aua take katoa ko te mea tika i raro i enei tikanga e whakahaerea nei i naianei me whakatuturu te wahi hei takotoranga me te roherohe i nga whenua Maori i waenga o te hunga e hiahia aua ki te tango kia rau mano nga rota kia pena te rahi me te ahua me te wahi i takoto ai i runga ano i te tohutohu a te Kooti ake. He pono ano hoki tenei ko nga whakariteritenga i nga take a nga Maori whai take he mea whakataua e ratou e nga Maori ano. He mea whakariterite i waenga i nga Maori ano e hara i te mea whakarite e te ture. E whakapono ana nga korero a Renata a Tiati Make me Tiati Wari i tenei. He mea miharo ano hoki tenei kei nga poraka nunui penei me Porangahau me Taharoa. I huihui te iwi a na ratou ano i whakatau ko tehea pihi ma ia tangata. Ko te karanga i te Kooti ki te whakatau i tetahi mea kahore nei ona taurira e rite ana ki te karanga i te Kooti kia mahia tetahi mea e kore e taea e taua Kooti he mea ranei kia whakataua i runga ano i a te Kooti ano whakaaro.

Ko tetahi ritenga ahua penei ka kitea i runga i te karanga i te Hupirimi Kooti kia whakatuturutia nga take o nga tane katoa, o nga wahine me nga tamariki i Niu Tireni ki nga whenua takoto kau o te koroni, i muri iho me wehewehe, ki te kore i tera me whakahau kia hainatia ia riihi pukapuka tuku ranei o tetahi wahi o nga whenua o te katoa. I te timatanga o te noho o tenei koroni e te Pakeha kua matau noa ake nga Maori ki te mahi topu. He pera tonu hoki te mahi a ia iwi. Heoi ano te mea i toe kia meatea kia meinga hei ture ko nga tikanga o mua i mahia e nga rangatira Maori, mei peratia kua taea te whakahaere tetahi tikanga ngawari hei whakahaere tikanga. Ko taua tikanga ngawari i whakahaweatia. I wehewehea nga take o te iwi kia motu ke kia motu ke. Ko te mahi i te mahia e tatou mo nga rau tau kua pahure ake nei ara te whakatopu i nga whakahaere i waenga i a tatou i wetekina e tatou i runga i a tatou whakahaere ki nga Maori. Otira kei te toe ano kia tatou tetahi wa hei whakahoki i a tatou tikanga e tae atu ai ki nga huarahi o mua. E kitea ana i runga i nga korero kei te hiahia nga iwi e rua kia hoki ki te tikanga o mua. Ko te mea tika ma ratou me whakahoki nga tikanga ki nga tikanga a nga iwi me mahi topu ranei erangi ia me whakahaere me tautoko e te ture.

Akuanei i runga i nga tini hanganga ture i te whakamatau ano ki te whakarereke i nga tikanga. Ahakoa te whakakorenga a te Ture Whenua Maori i nga tikanga runanga a Ta Hori Kerei tenei ano etahi te whakapono nei ki taua tikanga. No te tau 1880 ka whanau materoto te Pire Whakatau o te Tai Rawhiti. I muri iho ka hanga e Tiati Penetana tetahi Pire kia mana ai nga Komiti ki te whakahaere whenua, heoi kahore he kupu hei tautoko. I hanga e te Make tetahi Pire i te tau 1887 a i pera ano tona tukunga iho me ta te Penetana. I tukuna tetahi memoriara ki te Runanga Nui i te tau 1885 me te tau 1886 i runga i te ota a te Kawana a he torutoru nga korero mo tera. Kua oti te whakapuaki nga kupu mo "Te Pire Whakahaere Whenua Maori, 1886." I nga tau e rua i mua o te matenga o te mema mo te Takiwa Whakararo i nui te mahi a Hirini Taiwhanga ki te whakatu i tetahi Kaunihera Maori me te whakakore i nga whakahaere hoko riihi ranei ki waenga i nga Pakeha me nga Maori. Erangi na te kore mohio o nga mema o te Paremete ki nga tikanga o nga whenua Maori i hopohopo ai nga mema ki te tautoko.

TUKUNGA TAKIRUA I NGA TAKE E TE KOOTI WHENUA MAORI.

Ko nga take e tukuna ana e te Ture Whenua Maori e raruraru ana me te kore kahore e marama. Kua maha nga hokonga a te Maori ki te Pakeha a e rehitatia ana nga take hoko i raro i te Ture Whakawhiti Whenua. I muri ka wehewehea te whenua e te Kooti Whenua Maori me te tuku i tetahi take hou ki nga Maori kua hoko noa ake i to ratou whenua, a kei te mana tonu aua take e rua a e kitea ana ko tona tukunga iho he raruraru.

NGA KAIWHAKAHAERE MAORI.

Kua tipu ake i roto i nga tau torutoru nei tetahi iwi kaiwhakahaere Maori ara roia Maori otira erangi i ahua tau te mate i runga i to ratou mana. Tena pea i tipu mai i a ratou enei tikanga e mana nei inaianei. Kahore hoki ratou i haere i raro i tetahi tikanga kia tirohia to ratou matauranga, kahore ratou e taea e tetahi ture e tetahi huarahi whakahaere, kahore he mana hei whakahaere i a ratou, e mohiotia ana he kaiwhakahaere ratou, he kaiwhakataki ki nga Maori he kaiwhakahaere, wahi iti kua, riro tonu ake i a ratou nga whakahaere a te Kooti Whenua Maori. He mea ano e riro ana i a ratou nga utu e tonoa ana e tetahi roia mohio i roto i te Kooti, he mea whakarite ano ia aua utu ki waenga i a ratou me nga Maori. E whakaarohia ana ko ta ratou mahi he whakararo i nga keehi i roto i te Kooti, me te whakanui i nga utu. E mohiotia ana ia he maha o aua kaiwhakamaori he hunga tika he hunga matau, a kei etahi e ruarua ana te whakaaro mehemea e tika ana ta ratou mahi.

NGA KAUPAPA E HIAHIATIA ANA HEI TAUNGA MO TE TURE HOU.

I mua o ta matou tukunga atu ki a koe e te Kawana i a matou whakaaro me a matou tikanga, he maha nga mea e hangai mai ana hei whiriwhiri.

E tohutohu atu ana matou kia hanga he ture nga ture ranei kia eke ki runga i nga whenua o tetahi iwi nui, ko te nuinga nei o ratou, hui atu ki nga wahine me nga tamariki me nga koroheke matauranga kore kahore e mohio ki te whakahaere pai i o ratou whenua. He tika ano ia he tokomaha o ratou he hunga mohio he hunga ngakau nui ki te mahi, a e kaha ana me te matau ano ki te tango i te taumahatanga o nga whakahaere ki runga i a ratou. Ki ta matou whakaaro i te mea e whakamana ana te oranga me te arai i te tini kei mate, he mea tika ano hoki kia whakahaua te oranga o te hunga tokoitia, me te whakangahau me te awhina i etahi kia ahei ai ratou te mohio ki te mahi ki te whakahaere me te kimi i tetahi oranga mo ratou. Ko te mea tika hoki me whakaako nga tamariki ki etahi matauranga hanga nga mahi kura anake, erangi ki nga tini mahi hei painga mo ratou e ora ai. Ko te mea tika hei whakamana mo tenei tikanga me rahui etahi whenua nunui.

He mea tika hoki ma matou kia whakahau atu ko nga whakahaere katoa mo tenei whenua, me nga pukapuka take katoa mo taua whenua, mo tetahi wahi ranei o taua whenua me penei nga tikanga—ara,

- (1.) Kia watea i nga raruraru katoa, kia pono, kia marama nga tikanga;
- (2.) Kia riro mai i runga i tetahi huarahi ngawari;
- (3.) Kia mama nga utu;
- (4.) Kia tino mana;
- (5.) Hei runga i nga tikanga e tau ai te pai ki nga taha e rua;
- (6.) Kia haere i raro o te painga mo te katoa.

*TE MANA MOTUHAKE O TE KARAUNA ANAKE KI TE HOKO.

Erite tahi tonu ana nga whakaaro o etahi o nga kaikorero tino mohio, e mea ana ratou he mahi kuare rawa te whakakorenga o te mana hoko i tau ra i mua ki te Karauna anake.

KOTAHI TONU TE WHAKAARO O NGA MAORI MO NGA RA E HAERE AKE NEI.

Ehara hoki i te mea i nohopuku te whakaae a nga Maori, e hara hoki i te mea i whakahe kau ki nga tikanga o mua me o naianei, erangi i uru ratou ki te whakapuaki i o ratou hiahia mo a mua ake nei. I nga wahi katoa i uru nga iwi ki te whakapuaki i o ratou hiahia mo nga whakahaere o o ratou whenua a mua ake nei. E whakaaro ana ratou tera ano e kitea nga take a ka ahei ano hoki te whakatau, ka ahei ano hoki te whakatau i nga rohe, me te hanga i nga rarangi ingoa e nga Maori ake ano, kia waiho iho kia torutoru nei nga take e whakatetea ana hei whakataunga ma te Kooti. E whakaaro ana ratou ka ahei te Komiti hui atu ki te Komihana Takiwa me te Tiati Takiwa kua whakahuatia i muri iho nei te whakariterite i nga take a ia tangata.

E tino whakapumautia ana tenei whakaaro i runga i nga whakahaere a Renata i te Tai Hauauru, me Tiati Wari o Waitotara, me Tiata Make i Poneke i runga hoki i nga kechi pera me Porangahau me Taharoa, me Kaiti i Kihipane i wehewehea nei i runga i te whakaae a nga tangata kia neke ake i te toru rau tekeiona.

Na enei kechi i tino whakaatu ka ngawari te huarahi wehewehe i nga whenua o nga iwi me te whakatau i nga take a ia tangata i runga i te whakahaere tika a nga tangata tino mohio, a nga tangata hoki ekore e wehingia e nga Maori. Kihai hoki i hopohopo nga Maori ki te whakapuaki i to ratou whakahe kia tukua tenei kia tukua tera tangata ki te hoko whenua i te mea kahore ano kia wehewehea kia tau ano hoki ki ia tangata. E whakaaro ana hoki ratou ka taea ano e tetahi Komiti i whiriwhiria i roto i nga tangata whai take me tetahi apiha o te Kawanatanga te whakahaere i nga tuku rihi, a ma te Apiha o te Kawanatanga e tuhatuha nga moni reti ki waenga i nga tangata whai take. Kahore ratou e pai ki te hoko erangi e pai ana ratou ki te rihi i o ratou whenua. E hiahia ana hoki ratou kia hanga he rahui ki ia wahi ki ia wahi hei utu mo te whakakoranga o a ratou tamariki me te whakatu i nga kura mahi. E tonono ana hoki ratou ki te mea e hiahia ana etahi o ratou a e kaha ana ki te whakahaere i a ratou tikanga hei painga mo ratou ake, me whakarite i runga i te ngakau whakahoahoa kia riro i a ratou te wahi tika o te whenua o te iwi ki ia tangata ki ia tangata hei mahi paamu me etahi tikanga. Ki te peratia ia te tikanga me whakarere e ratou kia pena te maha o nga moni reti o te poraka katoa. Kotahi tonu te hiahia o ratou katoa kia tu tetahi Komihana matau hei whakaoti i nga raruraru katoa e noho nei. Mehemea kahore he he o te Pakeha me whakamana tana take, a ko nga wahi kahore he raruraru he tautoko me whakatau e te Kooti kia oti ake ake. Ko etahi e hiahia ana ki te whakapai i o ratou whenua.

Ko nga Pakeha i tae mai kia uiuia o ratou whakaaro wahi iti nei te rite tonu ai o a ratou whakaaro katoa i runga i nga tikanga nunui i whakaae ai nga Maori.

Tera ano ia etahi tangata o nga iwi e rua i rereke nga whakaaro o tetahi i tetahi i runga i nga take ririki me nga whakaotitanga o nga tikanga, erangi i runga i nga take nunui he mea miharo te rite tonu o te whakaaro. Me te mea nei he mea to te tangata o ia kara o ia hapu o ia iwi o ia rangatiratanga kia rite tonu te whakaaro.

NGA MANA O TE PAREMETE KI TE HANGA TURE.

Kahore i ruarua te whakaaro e whai mana ano te Paremete ki te hanga ture mo runga i nga whenua Maori. I whakaungia e te Tiriti o Waitangi te mana me te take ki nga whenua o Niu Tireni. A i whakamatauria i nga ra tuatahi o te nohoanga o te koroni ki te here ki te whakaiti i nga tikanga o te tiriti i hanga e te Karauna.

Akuanei i runga i nga whakahau o te Niu Tireni Kanupani me te tini o nga tangata mana tangata tautoko i tonoa e Erueti Kipini Wekipiri kia awhina i aia ka whakatakotoria e Era Kerei te tikanga i roto i tana pukapuka kia Kawana Kerei, i roto hoki i taua Pukapuka Nga Tikanga

* Kaore a Timi Kara i whakaae ki tenei rarangi e whaikupu nei mo runga mo te mana hoko kia tau ki te Karauna anake. Kei tua atu nei ano tana whaikorero mo runga mo taua tikanga.

Hanga Kawanatanga o te tau 1846. Ka mea heoi te mana o nga Maori kei nga whenua anaka e ngakia ana e ratou e ahei ranei e ratou te ngaki kaore i ko atu, a ko nga whenua katoa o Niu Tirenī i waho o era he whenua takoto kau no te Karauna. No te rongonga o Ta Hori Kerei, te Kawana; me Ta Wiremu Matena, te Tiati o te Hupirimi Kooti; me Pihopa Herewini i enei tu tikanga ka whakauaua tonu ratou ki te turaki. Whakatarewatia ake te Tikanga Hanga Kawanatanga, ka tahi ka whiriwhiria e Era Kerei me te Paremete o Ingarangi aua tikanga a whakamana ana te mahi a te Kawana. He wehi ki taua tikanga kua whakahuatia ake nei i mauahara ai a Hone Heke ki te pou o te kara i Kororareka a i tahuri ai hoki ia me Kawiti ki te whawhai.

No muri i te Tiriti o Waitangi ka hanga ko te Ture Whakamana o Niu Tirenī 1852 me te whakaae o taua ture ki nga mana me nga take a nga Maori ki o ratou whenua katoa me te whakaatu ano i te take o te Karauna anake ki te hoko. Ko tenei mana i whakakorea e te Ture o te tau 1862, i whakaekea ano e te Paremete o te tau 1884. Na mo runga i te taha ki nga whenua o te Kingi i whakamana ano e te Ture Arai 1844 te hoko e te Karauna a kei te pera ano i naianei.

Tokowha nga iwi hei whakaarohanga ko nga Maori, ko te Karauna, ko te Paremete, me te iwi. Na mo te taha ki nga Maori, e tino marama ana te mana i whakataua ki a ratou e te Tiriti o Waitangi me te Ture Whakamana o Niu Tirenī. I roto i enei tikanga e rua e tino whai take ana te Karauna anake ki te hoko i nga whenua Maori. Kaore nga Maori i te tono kia whakarerea e te Paremete tenei mana i runga i te ki e takahi ana taua mahi i te Tiriti o Waitangi me te Ture Whakamana o Niu Tirenī. Ko te mana nana nei i whakakore te hoko e te Karauna ka taea ano te whakahoki taua mana ki roto ki te ture. Kahore e taea tenei take te whakahe. Kua peratia ano inaianei ki nga whenua e huaina nei ko te takiwa o te Kingi. Akuanei ko te Karauna i runga i te whakaaro e whakaae ana ki nga ture hei painga mo te koroni, whakarerea tona mana kia mau ki aia anake te hoko. Mehemea e kitea ana e te Paremete o te koroni kua kore e mana te tikanga hou, a ka hanga ture i runga i nga tikanga o mua, me te hoki ki te tikanga ma te Karauna anake e hoko. Ka taea ano e te Karauna te whakaae. Kahore he take a nga Maori e tono ai ratou kia kua te Karauna e hoko i nga whenua o nga Maori. Ka ahei e te Paremete te arai i nga Pakeha kei hoko ratou. Erangi ekore e taea e nga Maori te arai i te hoko a te Karauna i runga i te Tiriti o Waitangi me te Ture Whakamana o Niu Tirenī. Erangi ka taea e nga Maori te tono kia riro i a ratou te tikanga whakahaere i o ratou whenua. Heoi nei te mea me whakahaere i runga i nga ture tika, ka taea tenei e nga Maori. Ko te mana ki te hoko ki ta ratou i pai ai, e rereke ana tenei i te Tiriti o Waitangi nana nei i hono a Niu Tirenī ki era wahi o te Karauna o Ingarangi. Ko te mana ki te rihi i raro i nga ture tika ka taea e nga Maori te ki he mea tika. Ko te take o waenganui i te noho i te whenua me te hoko he mea tena e taea ano e te Paremete a hei whakamana mo te Tiriti o Waitangi me te Ture Whakamana o Niu Tirenī ko te mea tika me tau ki te Karauna te mana ki te hoko a ki te Karauna anake.

I runga i te keehi a Wi Parata kia te Pihopa o Poneke, N.Z., N.S., 3. S.O. 72 i whakataua e te Hupirimi Kooti he whenua takoto kau no te Karauna nga whenua Maori katoa i raro ano ia i nga take o nga Maori. E marama ana te whakataunga, erangi ia a hiahia ana e nga take me te ture, kia nui ke te whakahuatanga o taua whakataunga. I runga i nga ture a nga iwi, e whataua ana nga take o nga whenua katoa i runga i te nohoanga a te Pakeha ki te Karauna. A ko nga Maori i muri tonu iho i te hononga mai noho ana ratou hei hunga rihi, erangi kihai ratou i matau ki nga tikanga nui o te rihi—ara o te utu. Ko te take a te Maori ki te whenua na te noho i runga i te whenua, erangi he noho i runga i te take ekore e taea te whakakore.

Ka ahei e te Paremete te hanga ture hei whakahaere i nga whenua Maori a muri ake nei me te tango mai e te Karauna ki aia anake te mana ki te hoko. Kua kiia e te Paremete kua riro i aia nga mana a kua whakahaere hoki i nga mana nunui. Kua raupatutia e ia nga whenua Maori. Kua tukuna i runga i te tiaki. Kua hanga nga tikanga me nga huarahi e riro mai ai nga whenua. Kua whakatu i nga Komihana, kua whakatu i nga Kooti, me te whakataua i nga take. Kahore he mutunga mai o tona mana. He pono ano hoki tenei kihai rawa nga Maori i whai take ki nga whenua i muri iho i te Tiriti o Waitangi: e puritia anano ia e ratou, otira kihai i taea e ratou te whakahaere kia matua whakaae te Karauna me te Paremete. I te mea e tika anano kia tiakina nga mana o te Karauna me nga Maori me te mana o te Paremete, me kua e wareware ki nga take o te tokomaha. Kei te noho taake kore nga whenua Maori. A ko nga Pakeha kei te tonoa kia utua nga hua taumaha i runga i nga moni i nama i whakapaua nei etahi o aua moni hei whakapai hei whakanui i te utu o nga whenua Maori, ko etahi i nga whawhai Maori. He iti noa ake nei nga taake e utua ana e nga Maori; me te taumaha o nga reiti takiwa e whakaekea ana ki runga i nga Pakeha. Erangi kihai i pera te taumaha ki runga i nga Maori. I te mea ia e korerotia ana enei korero he mea tika kia whakahuatia te taumaha o nga pane Kuini e whakaekea ana ki runga i nga whenua Maori.

Tenei ano nga whenua nunui hei mahinga a e omaoma ana te iwi mahi i tenei koroni no te mea kahore he whenua hei nohoanga mo ratou, he mate tenei mo Niu Tirenī me ona iwi.

Ko tenei e mea ana te tokomaha e whai take anano ratou ki te uru ki nga painga e puta mai i runga i te whakatuwheratanga o nga whenua Maori a e whakahe ana ratou ki tetahi whakarereketanga o te ture e herea ai aua painga ki te hunga tokoiti.

Tena noa ake ia te puta mai o te maramatanga mo nga mahi kia mahia e te Paremete i runga i te ture mo nga raruraru me nga tautohe i karapoti nei i nga whakahaere whenua Maori o mua. I tau tonu te nuinga o nga he e kitea nei i naianei ki te rereke o te hanga o nga ture. E tau ana te taimahatanga ki runga i te Paremete, a ma te Paremete anake e homai i te ora ka ora ai.

WHAKATIKATIKA MO NGA MAHI KAORE I OTI.

Ko te nuinga rawatanga o nga whakaaro, i puta, e whakahe ana ki te hanganga o tetahi ture hou hei whakatikatika, ahakoa ahua tika, ahakoa pehea ranei te ahua. Otira, e whakaaro ana nga Maori, me nga pakeha hoki, me he mea, e marāma ana te ahua o te hoko, reti, mokete, ritenga pehea ranei, kaore he tautohe, kaore he whakahe ranei a tetahi taha, a tetahi taha ranei, he mea

tika kia whakatungia tetahi Kooti Whakawa Take. Me whaimana taua Kooti ki te tino whakaoti, ki te whakapumau i aua tu hoko, reti, mokete me era atu ritenga pera ranei, kaore i tautohetia. Kua oti ano hoki te whakaaro me whai mana taua Kooti, ki te uiui ki nga keehi katoa e tautohetia ana, a, ki te mea, kaore he mahi takahi i te ture me puta tona whakataunga i runga ano i te mea e kitea ana e tika ana. Kaore e kawea ki te Paremete, engari ka whakataua pumautia i runga i nga take, nga korero pono me te ture. Ki te mea ka korerotia tetahi mahi tahae, takahi ranei i te ture, tetahi mahi nukarau ranei, kua te Kooti Whakawa Take e whakatau, engari, me tuku atu tona whakaaro mo aua tu whakawa ki te Paremete. Na, he tino korero nui tenei, i puta, ko nga kaiwhakawa mo taua Kooti me whakatu mo tetahi wa tuturu. Me whakahua rawa i roto i te ture te roanga o te wa kia tu ai aua kaiwhakawa, mo taua Kooti.

Ko a matou kupu whakamutunga mo te whaimanatanga o te Paremete, me te tika hoki e whakamahia tana mahi, ma te whakaae, me te awhina hoki o te iwi Maori, e whaikaha ai enei whakaaro mo te pai, me te ora o nga iwi e noho ana i tenei Koroni.

Kua kite matou i nga raruraru tino taimaha kua ara nei; nga raruraru e kore e taea e te kanohi tangata te titiro atu i mua, e kore e maharatia era e tupu ake. A, ma te tino mahi mohio ki te taha pakeha, me te whakahaere ngawari, marama, ki te taha Maori e iti haere ai enei raruraru. Kia taea tenei, ko ta matou e whakaaro nei ma te pai ano o nga mahi o te Kawanatanga me te Paremete, ara nga kaihanganga ture, e uru ai te ngakau whakawhirinaki ki te iwi Maori te tika o ta ratou whakahaere. Ki te mea ka whakamamatia o ratou taimahatanga, ki te whiriwhiria he tangata hei mahi i enei tikanga era e taea ki to matou whakaaro. Ki te mea hoki ka taea te whakatipu i te ngakau whakawhirinaki i waenga i nga rangatira Maori me te iwi nui tonu, me a ratou whakaaro pono, tuturu, ka taea katoatia enei mea katoa.

KUPU WHAKAMUTUNGA.

WHAKAATURANGA.

Mo nga Mahi o Mua.

1. Kooti Take Whenua Maori mo nga raruraru o mua.

Mo a Muri.

2. Komiti mo ia poraka mo ia poraka.
3. Komiti, mo te takiwa ranei mo te iwi ranei o ia takiwa o ia takiwa.
4. Tiati Takiwa, me te Komihana takiwa ano. Ko te Komihana koia ano hoki hei tiamana mo nga Komiti o te takiwa, mana e whakaputa nga moni ki ia tangata, e whaitake ana ki nga poraka whenua.

He Poari mo nga whenua Maori. Ka whai hiiri taua Poari, ko taua Poari, hei mahi i nga mahi, ina, kaore i tahuri era Komiti ki te mahi, ki te whaka kore ranei. Ko te mana o taua Poari kia rite ki te hunga e whaitake ana ki te whenua, kia rite ranei ki te mana whakahaere tikanga o nga Komiti. Ara, tana mahi, hei mahi i nga mahi o nga Maori. Ko nga whaitaketanga katoa ma te Poari Whenua Maori e whakahaere mo te hunga no ratou te whenua.

Me whakairi te moni e pau ana mo enei whakahaerenga a te Poari Whenua Maori ki runga ki te whenua, penei, e mea te utu i roto i te rau pauna kotahi.

Rapunga Take.

1. Komiti Maori mo te hunga e ki ana na ratou te whenua.
2. Komiti Maori mo ia takiwa mo ia takiwa.
3. Tiati, me tetahi Komihana hoki mo te takiwa, me tetahi ateha ano, ko te ateha no tetahi takiwa ke atu.

Mo te Hoko.

1. Ma te Komiti o te takiwa e whakarite.
 2. Ma te Komihana e rapurapu, e kimi nga tikanga me nga ritenga, a, ka oti era, ka tuhi tuhia ka whakaaturia ona whakaaro.
 3. Ma nga Poari Whenua Maori e whakaputa nga Karaati, tiwhikete ranei mo nga whenua.
- Me mahara hoki tatou, ko te take i whakaturia ai tenei Komihana e te Kawana, hei whiriwhiri i enei putake, hei tohutohu atu hoki i etahi tikanga marama mo runga mo enei mea ara:—

1. Mo nga mahinga o nga ture e pa ana ki te hoko me te tuku a nga Maori i o ratou paanga whaitaketanga, ki nga whenua Maori i roto i te Koroni.
2. Mo runga hoki i te ahua o te Kooti Whakawa Whenua Maori, me ona mahi, me ona tikanga whakahaere whakawa, i raro i nga ture e whaimana ana i tenei wa. Ka kimi hoki nga Komihana, me kore ranei etahi ritenga ke atu mo nga mahi me nga whakahaere whakawa a taua Kooti; kia whakatutia houtia ranei taua Kooti i runga i etahi tikanga hou, etahi ritenga pai, marama, kia mama haere ai tana mahi.
3. Mo runga hoki i ona ahua raruraru kua tupu ake i waenganui i nga Pakeha me nga Maori i runga i te hoko me te tuku i nga whenua Maori; nga raruraru ranei i tupu ake ai, na te mea, kihai i tino rite nga mahi tuku i runga i nga tikanga o te ture. Tetahi, ka uiui ki nga raruraru mo nga whenua pera, e takoto raruraru ana, na te mea, kaore e tino rite nga tuku ki to te ture tikanga, ahakoa ko aua whenua, he mea tuku marama i runga i te ngakau tika, te ngakau pono a tetahi ki tetahi, i muri mai i te whakawakanga me te whakataunga o aua whenua e te Kooti Whakawa Whenua Maori. Ka tirohia e nga Komihana kei te mau tonu ranei te he, te raruraru ranei, o aua tu tuku. Me he

mea pera, he aha ranei te mea tika, kia meatia hei whakaora i aua mate, ara, me he mea, e pai ana, ki te whakatika i aua he, te whakaoti ranei i aua raruraru. Otira, e kore e ahei nga Komihana, i raro i te mana o tenei rarangi, ki te uiui ki te keehi a tetahi tangata, kia whakaae rano nga tangata e whaitikanga ana ki taua keehi, te kawe mai ki te aroaro o nga Komihana. Kaua ano hoki nga Komihana e uiui ki te take ki tetahi whenua, mehemea kei te takoto raruraru ia, i te aroaro o tetahi Kooti whakawa, ahakoa pehea ranei te ahua o taua Kooti; kei te aroaro ranei o tetahi hunga, tangata ranei, e whai mana ana ki te whakawa, ki te whiriwhiri ranei i taua raruraru.

4. Kia, whiriwhiria e ratou nga ritenga tino pai, tino marama, kia whakatakotoria, a muri atu, mo nga whenua a nga Maori e tukua ana e ratou, hei whenua hoko, hei whenua tuku. Ka uiui ano hoki nga Komihana, ko ewhea nga tikanga pai me nga ritenga marama hei whakatakoto, kia puta tika ai tenei mahi.
5. A, ka uiui ano hoki nga Komihana ki era mea ke atu, e pa ana ki nga mahi o tenei Komihana, kia tino whakaaturia mai kia ratou nga whakaaro mo runga i nga putake uiui katoa, hei uiuinga ma ratou.

NGA KUPU WHAKAHOKI ENEI KI NGA PATAI I ROTO I TE KOMIHANA.

(Korerotia tahitia te 1 me te 3.)

I. Me penei te whakanohonoho o enei tu raruraru, keehi, ara:—

- (a.) Ko nga keehi, kua oti te korero nga whakaritenga, a, whakaarohia ana e nga taha e rua, nga tangata katoa ranei e pa ana ki aua whakaritenga, e tika ana, engari, i runga i tetahi kupu o te ture, mana kore ana aua whakaritenga, aua pukapuka, otiia kahore he kupu whakapae i te mahi, he ki ranei he mahi tahae aua whakaritenga.
- (b.) Mo nga keehi, e tautohetia ana nga whakaritenga i waenganui i nga Pakeha me nga Maori; i te mea ranei, kua takahia nga ritenga o te ture e aua Pakeha e o ratou kaiwhakahaere ranei i te hokonga, i te tangohanga pehea ranei i te whenua.
- (c.) Mo nga keehi, kua tata te whakaoti nga whakaritenga i raro i te mana o tetahi ture e whai mana ana i taua wa, otira, na te mea, i hanga hou tetahi ture i muri mai na reira kihai i taea te whakaoti. Ko nga tu whakaritenga pera, kei raro i nga ritenga i whakahuatia i roto i te rarangi (a) i raro ranei i nga ritenga i whakahuatia i roto i te rarangi (b) i runga ake nei;

II. Ko te huarahi tenei e whakaarohia ana hei whakaora hei whakatika i aua tu raruraru me aua tu mate katoa, ara:—

- (a.) Me whakatu tetahi Kooti, ka huaina tona ingoa, ko "Te Kooti Whakawa Take Whenua Maori." Me whaimana taua Kooti ki te mahi whakawa i runga i nga ritenga o te ture, i runga ano hoki i te ahua kai whakariterite, kia whai mana hoki ki te whakaoti i nga take katoa, ki te whaka puta tiwhikete, karaati ranei mo nga whenua, haunga ia nga whenua i kiia i tangohia hetia i runga i nga mahi tahae, i nga mahi he ranei ki ta te ture ritenga.
- (b.) Kia toru nga Tiati mo taua Kooti. Ma te Paremete ratou e whakatu e whakarite hoki te roanga o te wa e tu ai ratou hei tiati. Kia tokorua o aua Tiati me Pakeha, kia kotahi me tangata Maori. Ma te ture e whakarite te roanga o te wa, e tu ai ratou hei tiati, me te utu ano hoki mo ratou.
- (c.) I nga keehi i whakahuatia nga whakaritenga i roto i te rarangi (a) me nga keehi i huia ki raro i te rarangi (c) me (a), ma te Kooti, i te mea kua oti te uiui, e whakamana te take o te kaihoko, kairihi, kaitango mokete ranei.
- (d.) I te rarangi (b) me te rarangi (b.) hui atu ki rarangi (c) ko nga keehi me nga mea tautohe-tohe katoa i huihuia i roto i era rarangi ma te Kooti e whakawa e whakatau i runga i tana e kite ai hei tika; otira, me he mea kua kiia he mahi he ki ta te ture tikanga, kua kitea ranei tetahi mahi tahae i roto i aua mea e takoto raruraru ana heoi ki te mea ka pera, ma te Kooti e tuku atu ki te Paremete tana ripoata mo aua whakawa, me te whakaatu ano i tona whakaaro, mo runga i nga korero i puta ake i roto i aua whakawa.
- (e.) Ma taua Kooti e whakamana e whakatuturu nga whakaritenga nga kirimina, kua oti te whakarite i waenga i nga Maori, ko te nuinga ranei o ratou, me nga Pakeha, i te mea ra kua kitea e te Kooti e tika ana.
- (f.) I nga keehi, me nga whakaritenga katoa me ka kitea e tika ana kia pera i raro i nga rarangi i runga ake me tu te Kooti hei kai whakariterite i nga raruraru e takoto tautohe ana, a, me puta te whakatau a te Kooti i runga i tana e kite ai e tika ana.
- (g.) Ko nga whakataunga katoa o te Kooti, he tino whakaotinga, he tino whakataunga rawatanga. Kaore e tika ki ara ano he whakawa. A, ma te Kooti ano e whakahaere nga whakaritenga o tana whakatau. I nga whakawa katoa e kitea ana e pai ana ka tino whai mana te Kooti ki te whakarite wawahanga i te hunga, e whaitikanga ana ki aua whakawa, i waenganui i etahi ranei o ratou e hiahia anei kia peratia, ara, ki ta te Kooti hoki titiro e tika ana, ki te whakarite whakaoti hoki i nga pukapuka tuku me era tu mea.

E hara i te mea no naianei i tipu ake ai enei tu whakaaro. Kaore. No mua no atu enei whakaaro. Hui ki nga Komihana maha kua tu nei i raro i te mana o Te Kuini, a te mana o te Paremete ranei, na Ta Hori Kerei i whakaputa te whakaaro i te tau 1877 kia whakaturia tetahi Komihana hei uiui ki nga raruraru katoa, ahakoa pehea ana te ahua, e tau ana i runga i nga whenua Maori, e takoto ana ranei i waenga nui i nga Maori me nga Pakeha. Ki tana whakaaro, i korerotia i taua wa, me tino whaimana rawa taua Komihana hei tino whakaoti i enei tu raruraru me era whakawa katoa i whakahuatia i runga ake nei. I tono ia, a Ta Hori Kerei, kia Hori Hikiniapatama (Sir George Higinbotham) o Mērepana, koia hoki te Tiati Timuaki o te Kooti Hupirimi o Wikitoria i naianei. I mea a Ta Hori Kerei ko taua Hori Hikiniapatama hei timuaki mo

taua Komihana, a, whakaae ana ia. Na, no te hinganga o te Kawanatanga o Kerei i te tau 1879, kaore taua tikanga Komihana i hapaitia e o ratou Kairiwhi. Otira, ko nga Paremete o muri nei i hiahia kia tukuna kia ratou nga kupu whakamarama mo te ahua o nga raruraru me nga tautohe kia riro ma te Paremete mana e whakaoti, mana e whakatau. Ki to matou whakaaero, me tino whakaoti enei mea whakataimaha, enei mea nunui e takoto raruraru ana. A, ki to matou tino mohio, mehemea ka whakaturia etahi Tiati e tino mohio ana e tino whai whakaaero ana ki aua mahi nunui e tukuna atu ana ki a ratou hei mahi hei whakaoti, tera ka kitea ka pai atu ka tika atu a ratou whakataunga i whakatau ai, i to te Paremete whakataunga, i runga i nga Pooti o nga mema o nga Whare Paremete, haunga nga whakataunga mo nga tu whakawa tautohe, kua kiia, kua kitea ranei he mahi tahae i roto, i kitea ranei kua takahia nga ritenga o te ture.

Me tau ano ki runga ki ia whenua te utu mo taua Kooti me nga whakahaerenga o taua whenua.

MO TE PATAI TUARUA.

Ko te whakamahinga a te Kooti Whakawa Whenua Maori e taimaha ana, a, whakahengia ana e te tangata Maori, Pakeha hoki.

Me Penei te Whakatikatikanga o te Kooti Whakawa Whenua Maori.

- (1.) Kia kotahi te Tiati hei tumuaki, kia rima Tiati takiwa, kia rima Komihana takiwa.
- (2.) Ko nga whenua katoa e kawea ana kia whakawakia me matua whakaatu nga tikanga e te Komiti me te Komihana o te takiwa, ma raua e tuku atu a raua ripoata i te tuatahi mo aua whenua.
- (3.) I roto i aua ripoata me whakaatu nga rohe o te whenua nga rohe o nga hapu me nga iwi, me nga rarangi ingoa.
- (4.) Ki te mea kaore he whakahetanga i taua ripoata me tuhi te take ki te whenua me ta raua ripoata i whakaatu ai.
- (5.) Mehemea, e whakahengia ana, ma te Tiati Timuaki, me nga ateha tokorua, kotahi mo ia taha e whakarite te mea e tautohea ana.
- (6.) Ki te mea kahore i paingia te whakatau a te Kooti Takiwa, ka ahei te Poati Whenua Maori ki te whakaae kia kootitia tuaruatia i te aroaro o te Tiati Tumuaiki, me tetahi Tiati Takiwa me nga ateha tokorua.
- (7.) Ko nga Komihana, hei Tiamana mo nga Komiti Takiwa katoa, a ka mahi tahi ratou ko nga Komiti, i te whakahaere tikanga mo nga whenua.
- (8.) Ma te Komihana e utu nga moni reti, me nga moni ke atu e puta mai ana i roto i tona takiwa, ki nga tangata mo ratou aua moni.
- (9.) Nga mea katoa e uru ana nga korero o te ture, e pa ana ki te taha Maori anake, ma te Poati Whenua Maori, me te Kooti Whenua Maori e whakatau.
- (10.) E kore e tika kia whakakorea atu tetahi Tiati, Komihana ranei, ma te Poati Whenua Maori e whakaae i te tuatahi, a kia marama ano hoki te take.

KUPU TUAWHA.—WHAKAATURANGA.

I. Me whakatu tetahi Poati mo nga whenua Maori.

II. Me whai hiiri ano taua Poati, me whai mana ki nga mea e whai paanga ana ki te whenua Maori, haunga ano aua mea e uru mai ana ki te taha Pakeha.

III. Me whai mana te Poati, hei Kaitiaki mo nga whenua Maori.

IV. Me whakatu he Komiti e te hunga no ratou te whenua, ara me whakatu he Komiti mo ia Poraka, a, ma taua Komiti e whakarite nga wahi hei whenua rahui mo te iwi, a, ka whakaatu atu hoki ki te Poati Whenua Maori, nga wahi whenua hei tuku atu ki te reti, hoko ranei.

V. Kaore e tika ma te tangata kotahi e tuku atu tona whenua ki te hoko, rihi, mokete ranei, i te mea, he tokomaha nga tangata no ratou ake taua poraka, haunga nga whenua i motuhake ki te tangata kotahi i runga i tona ingoa anake, i puritia ranei e nga Maori i runga i ta ratou patanatanga (partnership).

VI. Ko nga whenua katoa, haunga nga whenua e mau ana i runga i te patanatanga, e te tangata ranei i runga i tona ingoa ake, me riihitia ki raro i te ahua o te ture mo nga whenua takoto noa, a te Kawanatanga, a ma te Poati Whenua Maori e whakaputa, e whakaoti nga tiwhikete, pukapuka take ranei ki te whenua.

VII. Me utu katoa nga moni reti ki te Kooti Whenua Maori o taua takiwa e takoto nei te whenua, a, ma te Komihana o taua takiwa, i te mea, kua tangohia mai te mea e tika ana kia tangohia, e wehewehe ki te hunga mona, o ia poraka, o ia poraka, i runga hoki i nga rarangi e takotona i te Kooti Whenua Maori, e whakaatu ana i nga paanga o ia tangata, o ia tangata, e whai take ana.

VIII. Ko te Karauna anake e tika ana hei kaihoko i nga whenua Maori.

Na, ma enei whakaritenga e whakakore atu te mana o nga ture o nai a nei, ara ki nga wahi e rere ke ana.

POATI WHENUA MAORI.

Me whakatu tetahi Poati Whenua Maori, hei whakariterite tikanga mo te tuku i nga whenua ki te reti, me nga mahi huhua, ka ara i raro i enei whakaritenga.

Ko taua Poati Whenua Maori me whaimana i raro i te ture, me whai hiiri ano. Kia toko ono nga mema mo taua Poati. Kia tokotoru o ratou ma te Kawana e whakatu; kia tokotoru, ma nga Komiti katoa o nga iwi o tenei Motu o Aotearoa e whakatu.

E tika ana kia whaimana taua Poati ki te tiaki i nga whenua rahui katoa o tenei Motu, me nga whenua rahui hoki kei te ringa o te Kaitiaki o te Katoa, e pupuri ana i tenei wa. Kia riro ma taua Poati anake te mana tuku whenua a te iwi Maori ki te reti i raro ano ra i nga kupu tohutohu a nga Komiti o ia poraka, o ia poraka. Kia whaimana ano taua Poati ki te whakatu kairiwhi, kaiwhakahaere, mo nga hunga no ratou te whenua, mehemea ka turi ratou, ka kore ranei ratou e mohio ki te whakahaere tikanga mo ratou. Ki te pooti Komiti, i te mea kua tae atu he whakaatu kia ratou, a, i te mea hoki, ka mangere, ka ngoikore nga Komiti ki te mahi i o ratou mahi, hei reira ma nga Poati Whenua Maori e mahi.

Ka whaimana ano kite whakahau atu ki te Komiti o te Takiwa, ki te Kooti Whenua Maori ranei, kia rapua nga take ki nga poraka whenua, e hiahiatia, e kitea ana ranei, e tika ana hei

nohoanga tangata i te mea i turi te hunga nona te whenua, ki te kawē mai, kia whakawakia i te aroaro o te Komiti, o te Kooti ranei.

Ma taua Poati e whakahaere nga take o nga Maori e hiahia ana i te aroaro o te Kooti Take Whenua Maori, ki te rihi o nga hea o nga tamariki, i te korerotanga o nga Kaitiaki. Ki a ia katoa hoki te mana ki runga ki nga whenua kaore ano i whakawakia e te Kooti Whenua Maori. A i runga i te whakaaetanga o nga hunga e kiia ana no ratou te whenua ki te tuku raihana i ia tau i ia tau, ki te tapahi harakeke, ki te tope rakau, ki te kokoti patiti ranei. Me whai mana ano taua Poati, i runga i te hiahia me te whakaae o te Komiti o te Takiwa ki te whakaae kura mo nga tamariki; ki te hokohoko whenua, a ma te pai o te Maori, me te whakaae ano o te hunga nona ki te whakariterite kereme i runga i te whenua ki te hoko hea, otira, ki nga mahi katoa e ara ai te pai ki te iwi Maori, ki te whakahaere ritenga ki te Kawantanga, tangata ke ranei. Mana hoki e whakahaere nga ruri, rori, whakapainga, me era tu mea, ratou tahi me nga Komiti o te takiwa, o ia poraka, o ia poraka. Mana hoki e tiro-tiro, e tuku atu tana kupu whakaae ki te Paremete, mo runga i nga whenua kua tapaetia e nga iwi Maori mo te mahi kura. Me whakamana ano taua Poati ki te whakariterite i nga kereme a te Kawanatanga, a te tangata ranei ki te whenua e keremetia ana, e tu ana ranei i te ingoa o te Maori. Engari, ko tenei whakamananga e kore e ahei kia whakamahia kia whakaaetia rano e te tino nuinga o nga Maori e whaitake ana, me te Kooti Take Whenua Maori, i runga ano i te ata rapurapunga. Me whaimana ki te hanga tikanga, ture hoki, i runga i te whakaae a te Kawana, i roto i te Kaunihera mo te whakahaere, me te rihi o nga whenua Maori mo te whakahaere hoki i nga mahi o te Poati. Ma tenei Poati e whakarite te nuinga o nga mea e kawea nei ki te Paremata i runga i te pitihana.

Ma tenei Poati e whakarongo nga tono whakawa tuarua. Ma konei e whakamana te mahi o te Paremata; ma konei hoki e ara ai te tino pai mo nga tangata Maori me nga Pakeha hoki. Ina hoki, ka riro ma te Poati Whenua Maori, te nuinga o te mahi Maori e whakawahatia ki te Paremata, kaore nei e mohio ana ki nga tikanga, ma konei ka whakamana nga mahi o nga Kooti. Ko te mahinga ka noho ki runga ki te Poati Whenua Maori. Ka whakamamatia hoki nga mahi o te Kooti, o te Kaitiaki mo te Katoa, Te Hupirimi Kooti, te Kooti Whakawa Tuarua, nga Apiha o nga Tari Pane Kuini, Tari Rehita hoki; Tari ruri, te Tari mo te taha Maori, me te Kooti Whakawa Whenua Maori. Ka whakaorangia te tari o te Kaitiaki mo te katoa i te taumahatanga o te whakahaerenga i nga rahui nui e whakararuraru ana i taua tari. Ka ahei te tokomaha ki te whiwhi whenua i nga takiwa kaore nei e tata i naianei mo te utu iti, he take tika, kaore he whakaranga.

TAHA KI TE MONI.

Ma te Kawanatanga e nama atu he moni ki te Poati, nga moni e tika ana mo te whakahaeretanga, mo nga ruri, me nga whakapainga. Ko aua moni me whakautua e te Poati i roto o nga moni ka puritia e te Poati i runga i nga whenua Maori katoa.

I nga whakahaerenga whenua a muri nei i te mea kahore e mau takitahitia ana me hoki ano ki nga tikanga o mua i waenga i nga hapu. Ma te whakatunga o nga Komiti i runga i te ahua o te Pooti, e hoki mai te wahi pai o te mana o nga rangatira.

Ko nga tikanga o mua whakawhaititia iho ki te ahua me nga ritenga hai pupuri e tautokona ana hoki e nga ture, ki to matou whakaaro tera e pai rawa atu i te ture e whakahaerea ana i naianei. He iti te moni mo te whakahaeretanga, he marama, ma konei e nohoia ai te whenua e te tangata.

Ki te mea, ka kiia e kore te Maori e kaha ki te whakahaere i enei mea mo to ratou nei ano mahi, ka korero matou ki nga whaikorero tino whakaaro nui i korerotia mai ai kia matou e te iwi Maori. Me titiro hoki ki nga motini maha, hangai, whaitikanga, i puta i tetahi hui nui ki te Wairoa; e waru nga ra e whiriwhiri ana taua hui, ko ratou anake, tino whai matauranga, whakaaro nui o ratou whiriwhiringa. Kahore e ngaro ana te whakaaro nui o te iwi Maori. Heoi, e tika ana kia whiwhi ai ratou ki te mana whakahaere i o ratou nei tikanga.

Me whai mana nga Komiti o ia takiwa ki te whakatakoto rahui i nga wahi ano i tohungia e te hunga no ratou te whenua i roto i te runanga. Ko te toenga o te whenua me tuku ki te reti i raro i nga tikanga i hangaia e te Poati Whenua Maori, me te whakaae o te Kawana i roto o tona Kaunihera. Ko te Kawanatanga anake e whai mana ki te tuku moni i runga i te nama ki te Poati, ki te tangata ranei.

Ko te Komihana o ia takiwa hei tiamana mo ia Komiti, ko ia hei tiaki i nga mahi katoa, me te wehewehe i nga moni katoa.

KOIA NEI NGA PAINGA E PUTA MAI ME KA MAHIA HOUTIA HE TURE E TE PAREMETE.

Me tu tonu tetahi Kooti Whakawa Whenua Maori, me te ture ano mo te whenua Maori, no te mea, e tika ana kia tu tonu tetahi Kooti mo nga mea nana, kahore e taea te whakarite, me tetahi ture e kaha ana mo te katoa. Otira, me mutu te Kooti Whakawa Whenua Maori, me nga ture mo nga whenua Maori i raro ra i nga ture e whakahaerea ana i naianei. Ko nga ruuri utu nui nei e kore e whakaaetia i raro i nga whakahaerenga hou nei. Ko nga ruuri wehewehe ka whakarereketia, kia mama haere ai te mahi mo aua ruuri. Ko nga tino ruuri ko aua ruri i nga whenua hai whakanohoanga tangata, pena me nga whenua o te Karauna e ruritia ana. Ko nga rohe i waenga i nga iwi me waiho i te maunga, i te awa ka maakatia e te kai ruri ki te mapi, e hara i te mea hai rohe mo te whenua, engari mo te wehewehenga o nga mea i puta mai o runga i te whenua. Me pena ano nga rohe te whakatakoto i waenga i nga hapu. Ko te mahanga hoki o nga whakawakanga keehi i nga Kooti, me nga mea kino e tupu ana i aua Kooti ka iti haere. Tena, e oti i nga Komiti i nga runanga te whakarite i nga rohe me te hunga nona. A, ko nga keehi tino uaua ka kawea, ma te Kooti e whakaoti i runga ano i nga korero i puta ki te aroaro o te runanga. A, no te mea ka taea te rihi, tē aha ranei i te whenua i te mea kua uiuia noa ihotia te hunga no ratou te whenua, a, ka waiho, a muri ata whakawa ai. Na, no te mea ko nga

take e whakaputaina ana e te Poati i raro i nga tikanga kua whiwhi i te kahanga o te ture ; e kore e tiroirohia e nga Tiati nga tikanga, ka kore hoki nga Kooti whiriwhiri mo te hoko tahae. Kaore he tiiti Maori i uru nei te tahae, te pohehe, te utu nui, nga tuku tahae ranei, me te raruraru noa iho. Ma konei e ora ai te iwi Maori, na te mea, ka marama nga tikanga whakahaere o te Poati Whenua Maori. Ko nga whenua hoki a te iwi Maori ka whakamahia mo te pai o te Katoa.

KAUA E WAIHO MA TE HIAHIA O TE TANGATA E MANA AI TE TURE.

Ko etahi kaikorero kua mea ma te tangata tonu e hiahia, ka whakahaerea ona whenua i raro i te ture hou. Ki to matou titiro, e hara taua huarahi i te huarahi tika, matau ranei. Ki te mea ka pahitia he ture hou me whakamahia tonutia ; kua rawa e waiho ma te hiahia o ia tangata, o ia tangata. Kaore. E hara te iwi Maori, i te iwi huna i ona whakaaro. Na, ko nga iwi nunui tonu i whakaputa i o ratou whakaaro. A, me he mea ka hangaia he ture, a, ka waiho ma ratou te whakaaro ki te haere mai ki raro o taua ture, ki te noho atu ranei ki waho, tera ratou e mohio kei te awangawanga ano te Kawanatanga ki te tika, ki te aha ranei o ana mahi. He maha, he kaha hoki nga whakamahinga o waho kia waiho ano ki nga ture o naianei. Kia marama te ture, engari, kia u.

WHAKATUNGA MEMA MO TE WHARE O RUNGA.

I a matou e hoatu ana i tenei hei ture hou, e horoi ana, e whakatahuri ana i nga ture o nga tau e toru te kau ka mahue ake nei, e mohio tonu ana matou i te whakahaere kei mua ia matou. I te Whare o Raro e ahua riterite nga mema Maori mo te iwi Maori, ki o nga mema Pakeha i taua whare ano mo te Iwi Pakeha. Otira, kaore i pena te ahua rite i nga mema Maori i te Whare o Runga. Na, tokorua, anake, nga mema Maori kei te Whare o Runga. Na, ko Hon. Taiaroa, otiia he tangata whaimatauranga, he tangata puku mahi, kaore ia e mohiotia ana e nga iwi Maori o tenei motu, e whakahaere tikanga ana ia mo ratou. Na, e tu kotahi ana a Meiha Ropata Wahawaha hei mangai mo nga whatekau mano Maori, o tenei motu, ia ratou tetahi wahi o te whenua. Na, ko tenei e korerotia ana, hei whakahaerenga mo te iwi Maori katoa, mo te pai ranei, mo te kino ranei, a ko nga ture mo nga whenua Maori kia hurihurihia a tino whakarerekitia pea, e whakaaro ana te iwi Maori, kia maha atu, nga mema Maori i roto i te Whare o Runga, kia nui atu te whaimohiotanga mo te taha kia ratou i te Kaunihera. E tohe ana hoki ratou tera nga mema Pakeha o taua whare e hiahia kia tino mohio ratou i nga whakaaro o te iwi Maori ki tenei hurihuritanga i te ture. Na reira ka mea ratou me korero matou kia karangatia etahi rangatira Maori, kia tokorua, me whiriwhiri i nga tangata tino mohio, ki te whakahaeretanga o nga Kooti, i nga ture whenua, ki te Whare o Runanga. E tino mohio ana matou, he mea tino pai rawa, mehemea ka penetiia, he mea tino pai tenei mo te iwi Maori, hei awahina i nga mema o te Whare o Runga i nga whiriwhiringa, i nga mahi a nga Komiti hoki. Kua korero wehi kore matou i runga i nga mea katoa i whakamana ai tenei Komihana ki te rapu. Tera pea, e kiia kua whiti atu matou ki waho, i te kaha ra o to matou whakahaere ki nga mahi o taua Paremata, i tu nei tokorua o matou hei mema. Engari, kihai i pena to matou titiro iho ki to kupu whakahaere ia matou. I whakaaro nui matou ki te honore o te Karauna, kua maha noa atu nei te whakaatu ki nga iwi Maori o Niu Tireni, kua whakauaua matou kia kua e whakanuia, e whakaitia ranei nga kupu, me te ahua o nga korero kua whakaputaina kia matou, me te korero hoki o te tuatahi mai o tenei korero mo te taha ki te tangata Maori.

Kua whiriwhiria e matou etahi o nga kupu whakaaro o etahi o nga tangata ingoa nui i uru ki taua mahi, ara, a Kawana Kerei, Pihopa Herewini, Tiati Retimana, Penetana Timuaki, me nga tini noa atu, kua tu mai. I whakaae katoa nga rangatira Maori ki o ratou korero. Kua whakaae nga rangatira katoa, kaore kia kotahi i whakahaere, ara, ki nga kupu nunui i korero tahi ai ratou ko nga Pakeha. Kaore ano i penei te kotahitanga o nga whakaaro o katoa i mua. Ia Te Whiti te tangata noho marire tae noa kia Te Kooti, tangata o te whawhai, kotahi ano te whakaaro. Te tangi o katoa timata mai i te Rerenga Wairua, tae noa ki Poneke, he kino te mea kua mahue ake nei, hanga tetahi huarahi hou kia pai ai te noho a muri ake nei.

E kore matou e huna i a koe, e titiro titaha mai ana te Pakeha me te Maori, ki to matou mahi, e mahara ana tera ano e pera tenei whakamahinga me era i whakamahia i nga wa kua hori ake nei. He maha hoki no enei tu mea kua kore noa iho, ka ahua ngakaukore, kei pera ano tenei. Kaore matou i whakamama i to matou mahi, a taiawhiotia te motu, tutaki ana matou ki nga iwi e rua. Kua kite te tino whairawatanga o tenei motu o Niu Tireni. Kotahi ano te mea e toe ana hei tino whakakake haere, whakanoho pai, ara, ko te whakatikatika i nga take ki nga whenua Maori, ko te whakanohoanga i te whenua. To matou tino hiahia nui kia kaha o Kai-tohutohu, E te Kawana ! te whiriwhiri i tenei mahi nui, i runga i te ngakau kaha me te tika. Na, ka mahi i runga i enei o matou maharaharatanga ka hanga he ture hai whakakake i te honore o te Karauna me te noho pai o nga iwi e rua i raro o te maru o te Kuini, i Niu Tireni nei.

KUPU WHAKAMUTUNGA. ETAHI ATU KOMIHANA.

I a matou e hanga ana i tenei ripoata kahore i ngaro i a matou tenei, ara kua maha nga Komihana kua noho i nga tau kua hori nei ki te tuku ripoata mo runga i nga take whenua Maori, me nga tautohe i runga i nga whenua Maori. Timata mai ano i te ra i timata ai nga mahi a Komihana Peina i te tau 1843—me te tau 1844 a taea noatia tenei wa puputu tonu te ara mai o nga take e tika ana kia uiuia nga takinga.

Ka rua nga whakatunga Komihana i roto i tenei wa poto kua hori ake nei. A i te tau 1872 ka whakaturia ano e te Paremete tetahi Komihana i runga i te ture, no te mea he maha nga aue me nga tautohe a nga tangata ki nga tangata o te iwi Maori ki te huarahi i riro ai nga whenua Maori i puta i te Kooti Whenua Maori i Haaki Pei. Ko te Komihana tuku whenua o Haki Pei taua Komihana. Ko Tiati Retimana me Tiati Maningi me nga rangatira Maori tokorua e tino mohiotia nei ara ko Hikairo me Te Wheoro nga tangata i noho i runga i taua Komihana. I katia mai nga take uiui kia pa anake ki te rereke o nga whakahaere ki nga Maori i Haaki Pei. He maha nga marama i noho ai taua Komihana, a he maha nga korero tikanga nui i whakapuakina

kia ratou; erangi kihai i whakahaerea nga tikanga o ta ratou mahi i runga i te huarahi e puta ai he hua: Tau ana mai te pouri i runga i te mea kihai nga mahi me nga tikanga nunui i whakapuakina e Tiati Retimana i kawea kia hanga hei ture whakahaere tikanga. Tau ana mai hoki te pouri i runga i nga tikanga i whakapuakina. Erangi ki te titiro atu kihai i whakahaerea tetahi tino tikanga kia kitea he ora. Akuanei i te ohonga o nga whakaaro i te tau 1880 i runga i te ahua taritari me te mrataku mai o te ahua o nga Maori o te Tai Hauauru ka whakaturia ano tetahi Komihana hei whiriwhiri i nga tikanga, me te tuku korero mai. A tau ano te pai ki te Komihana o te Tai Hauauru i runga i nga mahi a Ta Tirana Pere me Ta Wiremu Pokiha. Ko ta raua mahi he kimi i nga tika o nga tono a nga Maori kupapa e noho ana i runga i te takiwa i raupatutia, me te titiro hoki i nga mea e hiahiatia e nga Maori ahakoa i mau patu ratou i mua ki te Karauna kua hoki ki o ratou kainga tawhito me te noho i reira i runga i te rangi marie. Heoi tahuri ana te Paremete me te Kawanatanga ki te mahi i runga i nga ripoata i hanga e te Komihana o te Tai Hauauru. Ahakoa e whakaaro ana matou he tika kia whakarerekitia nga tikanga, kua tino u te whakaaro i roto i a matou he nui te pai o nga ture i hanga i te tuatahi i runga i nga ripoata a taua Komihana, a e mahi manaki ki nga Komihana me te Koroni. Kotahi nei te he ko te kore ahua tau o te pai i runga i nga whakatikatikanga i aua ture e te Paremete.

I tukuna ki aua Komihana, ko te nuinga nei o ratou he hunga matauranga nui he hunga ngakau tika, nga take e pa ana ki te hunga tokoiti o nga iwi e rua o te Maori me te Pakeha, a kotahi tonu nga tu keehi i whakahaerea i roto i ia Komihana, a, i katia mai nga whakahaere ki nga wahi anake i tohutohu atu ra kia mahia.

Kei te takoto tarewa tonu a tatou tikanga ki era kua mahi i mua i a tatou, kahore hoki matou i hopohopo ki te tango mai i to ratou matauranga, i ata kimihia haeretia i kohikohia mai hoki i runga i te uaua tonu o ta ratou mahi. Oтира, mehemea e maharatia ana kei te neke te nui o te marae o ta matou mahi a i uru katoa a Aotearoa ki roto i taua marae i tukuna nei nga patai me nga take hoki a nga iwi e rua e noho nei i runga, a e pera hoki te noho a muri ake nei; a kua tau ko matou hei whakaari atu i nga tikanga e puta mai ai te ora i runga i nga he o mua, me nga tikanga mo te whakahaere o nga Kooti, o te ture, me nga whakahaere a muri nei o nga whenua ko tona rahi e rite nei ki tetahi kingitanga; heoi, e mahara ana matou he tika kia riro i a matou te tikanga kia tono atu ki tou tino painga e te Kawana kia tau ou whakaaro i runga i te rahi o ta matou mahi. Ehara hoki te mahi i whakaekea mai ki runga i a matau i te mahi hangahanga-noa iho. Tera ano pea kua raruraru nga tino matauranga o nga tangata e neke ake ana nga matauranga i au pononga e te Kawana; kua whakamatau matou ki te whakatuturu i ta matou mahi. Ma ta matou ripoata ano e whakapuaki i tona painga. I tukuna mai e matou i runga i te tumanako tera e tipu ake he rangimarie he ora ake tonu atu i Aotearoa, ki te wahi i tino piri ai ta matou ripoata. Ma tona mana tonu e whaki i tona tukunga iho. Ma te wa me nga whakamatauranga e whakatau i te rahi o tona painga. Mehemea e taea ana tetahi wahi o te ora me te pai i hiahia ai matou kia tau ki nga iwi e rua i Niu Tireni ka tino ea au whakamanawatanga i whakaekea e koe e te Kawana ki runga i a matou.

Ekore ia e taea e matou te whakamutu i ta matou mahi kia oti marire te whakapuaki i a matou mihi mo nga awhinatanga i te mahi a te Komihana e nga tangata o i ia ahua o nga iwi e rua. Tena noa ake ia te tika kia tukuna a matou mihi kia J. M. Kirihi kaituhituhi poto hekeretari hoki ki te Komihana, me M. J. Kenana, kaiwhakamaori mo te nui o to raua mohio me te ruha kore o rau i runga i te hono tonu o te mahi i taua mahi taumaha.

I tukuna i raro i o matou ringa a i hiiritia ki a matou hiri i Poneke, i tenei i te ruatekau ma toru o nga ra o Mei 1891.

W. L. RIIHI, Tiamana. (L.S.)
TIMI KARA. (L.S.)

REREKETANGA.

I TE mea e rereke ana aku whakaaro i runga i etahi tini wahi o tenei ripoata, a i te mea hoki e whakaae ana ahau ki etahi, a i te mea he mea uaua te wehe tetahi ripoata i tetahi kua whakaaro ahau he mea tika kia tuhituhia e ahau he ripoata ahua ke hei tuhono mai ki tenei.

TAMATI MAKE.

TE KUPU WHAKAHE A TIMI KARA MO TE RIRO KI TE KAWANATANGA TE HOKO O NGA WHENUA MAORI.

E WHAKAHE ana au ki te take e hapainga nei e oku hoa, ma te Karauna anake te mana hoko i nga whenua Maori. Ki taku whakaaro kaore i te tika taua huarahi, kaore he ora e puta mai ana roto; a ki taku mohio hoki kei te he ano i runga i te ture.

Ehara i te mea i mana ai te Karauna ki Niu Tireni he whenua kite nana, he whenua raupatu ranei. Kaore. Engari i whanau mai i roto i te Tiriti o Waitangi tona mana ki tenei motu. I runga hoki i taua Tiriti o puritia e Te Kuini te hoko whenua Maori ki a ia anake. Kaore i puare te hoko ki katoa, ara, nga wahi ano e hiahia ana nga Maori ki te tuku ki te hoko. Na, i mau tonu taua mana kia Te Kuini mai ano i te tau i tuhia ai te Tiriti o Waitangi tae noa ki te whakaaetanga a Te Kuini i "Te Ture Whenua Maori, 1862." Na, titiro! nuku atu i te rua te kau tau e mau ana taua mana ki te Karauna, a, waihoki kua roa tatou e matakaitaki ana i nga hua o aua tu hoko a te Kawanatanga me te kite i nga he.

I ahua mea tonu te iwi Pakeha, he whaitikanga ano to ratou ki nga whenua Maori, me nga Maori hoki kihai i tino whakapono ki nga huhua Kawanatanga e mahi nei i nga tikanga o te Motu, ara, ki ta ratou whakahaere mo nga whenua Maori. I tipu mai i kona nga raruraru. Heoi, i roto i nga tau i mau na te mana hoko ki te Karauna anake, he nui rawa nga mate i pa ki te iwi Maori. Ka maharahara ake ano te ngakau ki nga kupu i kiia e Kawana Hopihana ki nga Maori i te wa i tuhia ai te Tiriti o Waitangi. "Ka huia nga iwi e rua kia kotahi, kia kotahi tonu he Karauna mo

raua.” Kaore enei kupu i rite i nga Kaiwhakahaere o te Motu. Ko te kotahitanga i kitea e te iwi Maori ko a ratou miriona eka ka riro atu i te ringaringa o te Kawanatanga; he hoko ano he parenga mo te eka, he hoko ano te mohiotia: Ahakoa ko te Karauna te ingoa i roto i aua hoko, ko te tuturutanga ano o aua whenua e riro atu ra, mo era ano tamariki kai-ngakau a Te Kuini, mo te Pakeha.

Ko etahi o aua hoko a te Kawanatanga kihai i arikarika, no kona hoki i tu ai etahi tangata nunui i roto i te Paremete ki te whakahe.

Na wai a, te ahei te Paremete ki te huna i nga he e mahia ana ki runga ki te iwi Maori. Kua marakerake haere hoki, katahi, ka hangaia he Ture Whenua Maori i te tau 1862. Ko te kupu nui i roto i taua ture i mea;—hei whakatuturu i te rangimarie o te motu, hei whakanui atu i te maramatanga ki te iwi Maori me whakawa me whakatuturu nga take me nga mana o nga Maori ki o ratou whenua, a, ko o ratou whaitaketanga, ana kitea, me ahua whakarite ki nga take pera i raro i te Ture o Ingarangi. Kia mana ai enei tikanga ka whakahokia atu e Te Kuini ki nga Maori tera wahi o te Tiriti o Waitangi i puritia ra ki a ia anake kia Te Kuini te mana hoko. I tinata i konei te tuhera o te hoko ki katoa.

Kati, i naianei kaore rawa i te marama ki au te tango atu ano a te Kawanatanga i taua mana ki a ia anake te hoko o a tatou whenua. I runga i nga kupu o “Te Ture Whenua Maori, 1862,” ki au, me whakaae rawa te iwi Maori, katahi ka mana. I runga i te huarahi o te pai kaore e tika kia tango ano te Kawanatanga i taua mana, no te mea kua toru te kau enei tau i whakarerea ai e ia. Ki te hanga te Paremete i tetahi ture pena, ki taku whakaaro katahi ka kore rawa he whakapono ma te Maori ki tenei iwi ki te Kawanatanga. Otira, kua whakateka noa atu hoki i mua, na konei ka tino huri rawa ki te po. Era hoki e penei te tiro atu a te Maori, e whai ana te Kawanatanga kia whakawhiwhia, ko era pononga a Te Kuini, ko nga Pakeha; kia whakamatea ko enei pononga ona, ko nga Maori, ara, ko nga whenua o nga Maori kia toremi atu ki era ringaringa.

I te mea, kaore ano i mau i tenei tupuranga Maori nga ara tipua katoa o te ture, kotahi tonu te whakahua mo tenei tu mahi a te Paremete, he ratupatu, he muru. Era e mea te Maori kei te taiepatia mai ia ki te ara whaiti, kaore i te wetewetea nga here o tona tinana e puta atu ai ia ki te ao marama kai ai i nga hua e tumanakohia nei e tona ngakau. Kei te whatoro hoki te Maori i enei ra ki nga hua o te ora. Kati, e mea ana au, kaua e kaiponuhia.

Ki taku whakaaro, ki te tango ano te Kawanatanga i te hoko ki a ia, kia kotahi anake he makete mo nga whenua, e kore e tipu pai nga mahi o te Motu, me nga huarahi whakanohonoho whenua, ka kopuru haere. He maha nga Maori inaianei, ara, nga mea e ahua whiwhi ana ki te matauranga, kua aro nui ki te whakatipu paamu hipi, me etahi atu rawa i runga i te whenua, kua tahuri ratou ki te whai i te taurira, o ratou hoa Pakeha e ahui nei i te whenua, e whakatipu nei i te taonga. E taea ai enei mea, tera ano ona wahi e mohiotia ana e nga Maori hei tuku ma ratou, nga wahi kaore nei e tau mo a ratou hiahia, hei huarahi rawa ma ratou, hei whakapai whenua, hei taiepa, hei hoatu kararehe ki runga, e puta ai he ora kia ratou.

Na, i te mea kei te penei te aro o te tangata Maori i naianei, kei te hiahia ki te ahu whenua, kei te hiahia ki te whakatipu rawa, ki te whakakaha i nga uaua o te Koroni, he aha oti te hanga ai he ture marama, hei awhina i a ia, e tinana ai enei whakaaro? Mehemea hoki ka peneitia me taku e ki nei, kaore he take e mataku ai tatou ka kaiponuhia e nga Maori o ratou wahi e takoto kore tikanga ana.

Ki taku mohio ka whakatuhematia ki katoa. I korerotia etahi korero ki te aroaro o to matou Komihana mo nga whenua here i te takiwa ki Waikato. I ki nga kaikorero, no te herenga a te Kawanatanga kia tau ki aia anake te mana hoko, kore rawa i puta te utu tika mo te whenua. Te utu a te Kawanatanga, e toru hereni mo te eka, ta nga Pakeha i whai ai ki taua whenua kotahi pauna mo te eka. Na! Titiro! Na, konei i mangere ai nga tikanga o tera wahi, no te mea ki te araitia te utu nui ki nga tangata Maori, e kore ano ia e tuku i tona whenua, ahakoa te Tiriti o Waitangi nga ture ranei o te Paremete, e kore ano e ahei te mea kia hoko te tangata Maori i tona whenua, mehemea kaore ona hiahia kia pera. No reira, ka pupuri te Maori i tona whenua, te take, he here na te Kawanatanga, he moni iti na te Kawanatanga; engari te mea pai, waiho ki te Maori ano te tikanga o tona whenua.

Mo runga i te mana hoko o te Karauna tenei nga kupu a tetahi tangata nui o te Paremete i mua, ko Tomete. I ki ia: “Mehemea e whakahaerea ana he Kawanatanga ki runga ki te tini tangata me ata titiro ano o ratou mamae, ano he mate tinana. Ahakoa, kaore i tino hangai, i heipu ranei ki nga huarahi ake o te tuturu, kaore he ritenga, mehemea he pera kua pa ki te iwi, koia tena, he mate. Waihoki, ko te titiro a nga Maori ki taua mana hoko a te Karauna, he whakawhiwhi mate ki a ratou.” Kua toru te kau pea nga tau i puaki ai era kupu i roto i te Paremete o Niu Tireni, a, kei te tika tonu aua kupu i naianei hei whakatau mo taua take.

Ehara i te mea hei te take nei anake, hei te hoko, i ki ai au me watea atu te Kawanatanga, engari tenei ano etahi: no te mea ko tenei iwi ko te Maori kua rima te kau tau e piri ana ki te taha Ingarahi—tetahi iwi e nuku atu ana pea tona matauranga i etahi iwi o te ao—i te ako haere ano te Maori i ana tikanga; he whenua nunui o te Maori, he matauranga ano tona, a, he aha te take i kiia ai, kaore e taea e te Maori te titiro nga kino me nga pai o tenei mea o te Kawanatanga. Kei te kite tonu te Maori i nga he, koia au e whai kupu nei—Puritia to ringa hao e te Kawanatanga!

Ki taku i mohio ai ko tenei mea ko te Tari Maori i whakaturia hei whakahaere mo te taha ki te iwi Maori. I whakaarohia, ko reira te arawhata hei kawenga atu i ona hiahia ki te ao Pakeha.

I mua ko te ringaringa whakahaere i nga tikanga Maori o tenei motu ko te Kawanatanga o Ingarangi, no muri i tukuna mai ki te Kawanatanga o tenei Koroni, engari, ko te whakaritenga i reira, ara, te kupu tuturu a Ingarangi, me whakaputa e te Kawanatanga o Niu Tireni ki te iwi Maori ia tau nga moni e whitu mano pauna (£7,000), hei-koha tenei ki tona iwi Maori, mo ana hiahia mo ana mate.

Ko taua moni e whakapaua ana i nga tau katoa, otira, e kimi ana te ngakau, i ngaro ki whea,

a, keiwhēa tona ngaromanga. E rongō ana ano au i tetahi kupu, ko aua moni e haere ana hei whangai i te Tari Maori, engari ko te mohio atu, i pewhēa, i pewhēa te haerenga, kaore i roto i te rohe o te maramatanga. I tohea ano i roto i te Paremete kia hurahia te tikanga o aua moni, kia whitia e te ra, aue! takoto tonu mai ia i roto te kopu o Hinenuitēpo.

I korero ai au i enei, he whakaatu naku i etahi o ngā take i taimaha ai ngā whakaaro o te iwi Maori, i kore ai e rata ki ngā haere taikaha a te Kawanatanga. Kei te ngakau whakapae te Maori ki te ngaro o era moni. Kaore i te titiro pai ki te Tari Maori, i hua ia, hei Tari rangatira, hei Tari totika. Kaore ia ko te mutunga mai o ngā mahi tipua me ngā mahi raweke kei roto i ana whaka-haere. Ahakoa ki whea, ki whea o Aotearoa nei kotahi tonu te tangi o te reo, he whakahahe i ngā mahi o taua Tari. Ahakoa haere ki ngā wahi katoa; e korerotia mai ana ngā mahi a taua tari, he tinihanga, he ngakau hao, he takahi i ana ake whakaaetanga, he kohuru ana tikanga, a, te mutunga iho, ko te iwi Maori ano te papa.

Ko etahi o enei mate he mea pakeke rawa, e kore e pai kia waiho noa, engari me whiriwhiri tika e ngā mana whakahaere o te motu nei, a, tae noa ki ona tutukitanga. Ki te kore e ata rapua aua take he, ki taku whakaaro tera e eke atu he taunu ki runga ki te Karauna o Ingarangi, note-mea, e whakataukitia ana kei a ia e pupuri ana te tika me te ora; ki te iti, ki te rahi, i raro i tona mana. Na, i te mea, kua kai te Maori i ngā hua katoa o te mate, kati ano kia whakaparabako i tenei wa ki ngā ture e tukua mai ana e te Tari Maori. He aha te hōpōhō ai; kei raru ano hoki pea ia. I tipu mai hoki i reira ngā he, a, ko reira hoki te takawaenga o te Kawanatanga me ngā Maori. Ko ia te Maori i naianei ka tahuri ano ki te rapu i tetahi huarahi mona e ngahoro atu ai enei taumahatanga. Engari e hara i te tahuri tika, na te pouri noa nana i tutoko i roto me kore e tupono. Kaore hoki e mau i te Maori ngā mahi whano-ke a te Tari Maori. Kaore e mau ia ratou ngā take whakahaere a te Kawanatanga. Kotahi anake te ara e toe nei hei whakamatauranga ma te iwi Maori—koia ta ratou e tumanako nei—koia ta ratou e titiro atu nei, e whakamaou atu nei—ara—kia homai e te Paremata ki te tangata Maori ano te mana whakahaere i ana mea. Ko te tino inoi tenei a te Maori. He aha ra i kore ai e tukua mai? Ko taua mana tonu hoki pea e whiwhi nei o ratou hoa Pakeha, e kaunihera mai na, e poari mai na, e Komiti mai na, e kapi mai na ngā whakahua katoa.

Tetahi wawata nui a te Maori kia tipu ia hei tangata ahu whenua, kia puta ake ai i roto i te oneone tetahi koha mana ki te motu. Ki taku mahara tera tonu e pahure tenei wawata, mehemea, kaore ngā huhua ture e taiepa mai nei i te aroaro o te tangata Maori. Ki taku titiro atu ki ngā kaihanganga ture, i hanga ratou i ngā ture i runga i te whakaaro he iwi ngaro te Maori, mea ake, ko te ingoa anake hei wairua ki te ao nei. Otira tera ano te kupu a tetahi tangata i penei—“heoi ano te mahi ma tatou, he ata pakipaki i ngā urunga o ta tatou tupapaku, e marie ai tona haerenga atu i aitua.” Kua roa au e matakitaki ana i te tipu o te tangata Maori i ia wahi, i ia wahi. Na, ki taku mohio kei te he taua mahara a te Pakeha he iwi ngaro tatou. I ahua tika ano taua mahara, mehemea, e tauratātia ana ki te takiwa i kainga ai te motu nei e te pakanga, a, me ngā tau i muri tata iho; engari tena! Otira, kua kore atu aua kino, kua kore e aranga mai ano, kua tuturu i naianei te rangimarie ki runga ki te iwi Maori. No konei au i mea ai, e hara tatou i te iwi e heke ana, engari, i ngā takiwa e ahu whenua ana tatou, e mahi paamu ana, e hopu ana i ngā tikanga Pakeha, kei te piki haere tatou. Ma te rarangi huihui i te nui o ngā Maori o te Motu nei mana au e whakapono.

Ki te haere noa te tangata haere i ngā takiwa o te motu nei, e kore e ngaro tona kite i te nui o ngā tamariki Maori e tipu ake ana, he ora o ratou ahua: he ora tinana, he ora pueru. Ko enei painga i puta mai i roto i te rangimarie, i roto i te ahu whenua, i roto i te whai tinana a te tangata ki te ora. Engari ki te hoki ake te whakaaro ki ngā tau katoa e hanga ture nei te Paremete o Niu Tireni mo ngā whenua Maori, tau ana te pouri; ko te pouri tenei—kore rawa tetahi tikanga kotahi i mahia e te Paremete, e ngā kaihanganga ture ranei, hei whakanohonoho i ngā Maori ki runga ki ngā whenua whakatipu rawa ai. Kore rawa etahi tikanga i meingatia hei whakaako i ngā Maori ki ngā mahi e whiwhi ai ki te ora. Ko to ratou ora, ko ta ratou e noho nei, na ratou tonu i kimi; na to ratou matauranga tonu i hopu. Ka whai-hara rawa te Paremete, ki taku mohio, mehemea, i runga i ana whakahaere kaore ia e tahuri ki te whakatakoto ritenga, ki te awihina ranei i ngā Maori, e pahure ai ia ratou ngā whakanohonoho whenua me ngā mahi whakatipu taonga. Ka taea noatia enei mahi e te Maori, mehemea, e whakapuaretia ana tetahi huarahi ki a ratou e kaha ai ratou ki te ngaki whenua e hua mai ai he ora. E hara i te mea me nui rawa te whakamataratanga i aua huarahi. He aha oti te hoatu i etahi wahi whenua hei whaka-kaingatanga ma etahi Maori e hiahia ana ki te pera, penei me ngā Pakeha e whakahaerea nei ki runga ki ngā whenua Kawanatanga? He tere te Maori ki te ako, hui atu ki ngā ritenga o enei wa, e kore e roa. I pai ano ngā wa o mua hei peneitanga, otira, kaore i tirohia ake, kaore hoki i whakaarohia i reira. Na, ki te pera ano te korou-kore o te Paremete i naianei, me ngā ra i mua, ki te kore tonu e hanga i etahi ture ora mo te iwi Maori; heoi, kotahi tonu taku kupu, kei te tata te ra e kore whenua ai te tangata Maori. Tena, ki te tae ki taua ra “Ka pewheatia ra e te Kawanatanga, te iwi Maori?”

KI TE HANGA HE TURE HOU.

Me mohio te whakaaro kua ngaro noa atu ngā kino o mua i kino ra ngā Maori o etahi wahi o te motu nei ki te noho tika a te Pakeha i runga i o ratou whenua. Koia hoki ta ngā Komihana i kite ai, i a ratou i taka haere nei i te motu. Ka mutu tonu te wahi e wehewehe ana te whakaaro o ngā tangata Maori, ko te taha ki ngā rihi me ngā hoko, me pewhēa ranei ngā tikanga mo te rihi, me pewhēa ranei ngā tikanga mo te hoko? Ko etahi e mea ana, ko te rihi anake e tuku kia puare, ko etahi e mea ana me puare tahi te hoko raua ko te rihi. Otira, kei te whakaae katoa ratou ki te rihi. Ko te mea e uaua nei ko te hanga i tetahi ture e rite ai ngā tikanga e hiahiatia ana e te tangata. I tino rite, i tino marama hoki ngā korero a ngā Maori i korero mai ai ki ngā Komihana me ta ratou whakaatu i te ahua o ngā ture e pai ai ratou. No konei au ka mea, kaore e ahei te ki penei a te Paremete—ki te whakamānāia te hiahia a ngā Maori tera e riro hei arai i ngā mahi whakanohonoho whenua.

Kaore nga Maori i te tu-a-whakatete ki nga tikanga, e puta ai hei painga mo te koroni katoa. Ko te tohe a te Maori he mea kia hangaia e te Paremete tetahi ture e riro ai ma ratou ano e whakahaere o ratou whenua, i runga ano i a ratou huarahi e mohio ana; me ta ratou kupu kaore aua rite nga a ratou e haere hei takahi i te tika, hei whakarururu ranei i nga painga mo te Koroni. I runga i te kaha o enei mahara a nga Maori, kei te aro tonu atu ta ratou titiro ki te Paremete, me kore e ahu mai i roto i tera whare te ora e tumanakohia nei e ratou. E whakaaro ana au tera ano e tau tetahi tino tika ki runga ki te Paremete, mehemea, ka whakaaetia te tono a nga Maori kia huia ratou ki roto ki nga whakahaere. No te mea, ki te kore e uru te nuinga o nga Maori ki roto ki aua whakahaere, e kore rawa e pai te tutukitanga o nga tikanga, me nga ture e mahia ana e te Kawanatanga. Ma te whakahoia ki te iwi Maori ka tahi ka tika. Ko te takiwa tika tenei hei hanganga i etahi ture tika e pai ai te whakahaere a nga Maori i o ratou whenua nunui. Ko etahi o aua whenua kei te takoto kore tikanga; ko etahi kei te ahua mahia ano. Kei te whakaae tonu nga Maori ki te awhina i nga ture e tono nei ratou kia whakamanaia i runga i te mahara ma reira e tipu ai tenei iwi te Maori. Ma reira e tirohia ai ratou he tangata, a, ma reira e whakaae ai ratou ki te waha i tetahi wahi tika o nga taumahatanga o te Koroni.

Ki te rata mai te Paremete ki te iwi Maori penei me te ngakau pai o nga Maori i tae nei ki te aroaro o nga Komihana korero ai, tera e taea te horoi atu nga mauahara me nga pouritanga i tipu mai i roto i nga kino o mua, tera hoki e taea te whakatakoto etahi ritenga ngawari e puta pai ai nga mahi whaka-kainga whenua, e rewa ai ki runga a Aotearoa me te Koroni katoa, a, e pumau ai te ora ki nga iwi e rua.

NA TIMI KARA.

TIRITI O WAITANGI.

Ko WIKITORIA, te Kuini o Ingarani, i tana mahara atawai ki nga Rangatira me Nga Hapu o Nu Tirani, i tana hiahia hoki kia tohungia ki a ratou o ratou rangatiratanga, me to ratou wenua, a kia mau tonu hoki te Rongo ki a ratou me te ata noho hōki, kua whakaaro ia he mea tika kia tukua mai tetahi Rangatira hei kai wakarite ki nga tangata maori o Nu Tirani. Kia wakaaetia e nga Rangatira maori te Kawanatanga o te Kuini, ki nga wahi katoa o te wenua nei me nga motu. Na te mea hoki he tokomaha ke nga tangata o tona iwi kua noho ki tenei wenua, a e haere mai nei.

Na, ko te Kuini e hiahia ana kia wakaritea te Kawanatanga, kia kaua ai nga kino e puta mai ki te tangata maori ki te pakeha e noho ture kore ana.

Na, kua pai te Kuini kia tukua a hau, a WIREMU HOPIHONA, he Kapitana i te Roiara Nawa, hei Kawana mo nga wahi katoa o Nu Tirani, e tukua aianei a mua atu ki te Kuini; e mea atu ana ia ki nga Rangatira o te Wakaminenga o nga Hapu o Nu Tirani, me era Rangatira atu, enei ture ka koretotia nei.

KO TE TUATAHI.

Ko nga Rangatira o te Wakaminenga, me nga Rangatira katoa hoki, kihai i uru ki taua Wakaminenga, ka tuku rawa atu ki te Kuini o Ingarani ake tonu atu te Kawanatanga katoa o o ratou wenua.

KO TE TUARUA.

Ko te Kuini o Ingarani ka wakarite ka wakaae ki nga Rangatira, ki nga Hapu, ki nga tangata katoa o Nu Tirani, te tino Rangatiratanga o o ratou wenua o ratou kainga me o ratou taonga katoa. Otia ko nga Rangatira o te Wakaminenga, me nga Rangatira katoa atu, ka tuku ki te Kuini te hokonga o era wahi wenua e pai ai te tangata nona te wenua, ki te ritenga o te utu e whakaritea ai e ratou ko te kai hoko e meatia nei e te Kuini hei kai hoko mona.

KO TE TUATORU.

Hei wakaritenga mai hoki tenei mo te whakaaetanga ki te Kawanatanga o te Kuini. Ka tiakina e te Kuini o Ingarani nga tangata maori katoa o Nu Tirani. Ka tukua ki a ratou nga tikanga katoa rite tahi ki ana mea ki nga tangata o Ingarani.

(Signed) WILLIAM HOBSON,
Consul and Lieutenant-Governor.

ETAHI RARANGI O "TE TURE WHAKAMANA O TE KORONI, 1852."

Ka ahei te Kuini ki te whakahau kia mau tonu nga ture a nga Maori.

71. Notemea hoki tera ano pea e whaitikanga kia waiho tonu kia mana ana mo tenei wa, nga ture, me nga tikanga, me nga ritenga whakahaere a nga iwi Maori o Niu Tireni, mehemea ra ia kaore i te rereke atu ona tikanga, i nga ritenga kua oti nei te whiriwhiri hei painga mo nga tangata, me nga iwi katoa (ara nga hara kai tangata me era tu mahi kino), a me ata whakarite hoki nga rohe o nga takiwa e tika ai kia whakahaerea aua ture, me aua tikanga, me aua ritenga whakahaere.

Ka ahei te Kuini, i ia wa i ia wa, i runga i te mana o tana pukapuka e whakaputaina ana i raro i te Tino Hiiri o Te Kiingitanga o Ingarani o Kotarani me Aearani, ki te whakatakoto tikanga mo runga mo aua tu ritenga, ahakoa e rereke ana ia nga ture, me nga tikanga, me nga ritenga whakahaere a nga Maori i nga ture o Ingarani, i nga ture me nga ritenga ranei e mana ana i Niu Tireni, i etahi takiwa ranei o Niu Tireni.

Te mana o te Runanga Nui ki te whakahaere i nga hoko o nga whenua takoto kau.

72. Na i raro ano i nga tikanga e whakahuatia ake nei, me whaimana taua Runanga Nui o te Paremete, ki te mahi ture hei whakahaere i nga hoko, me nga rihi, me nga tukunga, me nga tikanga

e nohoia ai nga whenua takoto kau a te Karauna i roto i Niu Tireni; a ko nga whenua katoa e whakakorea ana nga take o nga Maori, i runga i nga tikanga ka whakahuatia ake nei, me era atu whenua katoa, kua oti nei te whakahua i roto i tetahi Ture o te Paremete, i tu nei i te tahi tekau me te tahi tekau ma tahi o nga tau o to tatou Kuini, upoko tahi rau tekau ma rua, hei whakakaha i te whakanohonohonga tangata ki Niu Tireni, hei whakamana hoki i te namanga moni ki te Kamupane o Niu Tireni, he whenua na te Karauna, ka kiia aua whenua ka meingatia hoki, he whenua watea ena na te Karauna, i runga ano i nga tikanga o tenei Ture.

Te kupu mo nga whenua o nga iwi Maori.

73. Kua e whaimana i runga i ta te ture, kia tahuri tetahi tangata ki te hoko, ki te whakahaere tikanga ranei e riro ai i a ia, e hoatu ai ranei ki a ia te whenua a nga tangata Maori, te whenua ranei e nohoia tahitia ana e ratou, i runga i te noho tahi o nga iwi o nga huihuinga tangata ranei, kua hoki e whakaae kia riro atu ki a ia te whakakorenga o nga mana whaitaketanga o nga Maori ki taua tu whenua, haunga ra ia a te Kuini, me ona uri me ona kaiwhakakapi; a ko ia pukapuka tuku, whakawhiti ranei, me ia whakaaetanga kia tukuna, kia whakawhitia ranei tetahi whenua pera, ahakoa he tuku tuturu atu, he tuku ranei mo tetahi wa ano, he mea tuku rere atu he mea tuku ranei i runga i etahi tikanga e whakaritea ana, ahakoa he tuku atu i te whenua, he tuku ranei i runga i nga tikanga o te riihi, i runga ranei i te ritenga e taea ai te noho taua whenua, me kua rawa e whaimana, a kua hoki e mana taua tu riihi, taua tu whakakorenga ranei o te mana whaitaketanga o nga Maori, engari ano ra mehemea e whakaritea atu ana ki a te Kuini, me ona uri me ona kaiwhakakapi, a e whakaaetia ana hoki e ia: Engari hoki me whaimana ano te Kuini, me ona uri, me ona kaiwhakakapi, i runga i tona kupu whakahau e tuhia ana i raro i te mana o tona Hiiri ake ano, me tona tuhinga i tona ingoa, i tuhia ranei e tetahi o nga Tino Hekeretari a te Kuini, kia whakataua nga mana o te Kuini, kia tau ki te Kawana o Nui Tireni, ki te hupiriteneti ranei o tetahi porowini, i roto ano i nga rohe o tona porowini, te mana o te Kuini e ahei ai ia ki te whakaae kia tukuna peratia te whenua, kia whakaaetia ranei kia tukuna atu, kia whakakorea ranei nga take o nga Maori, me te whakarite i nga tikanga whakahaere mo aua tukunga whenua, me aua whakaaetanga, me aua whakakorenga atu i nga take o nga Maori ki aua tu whenua.